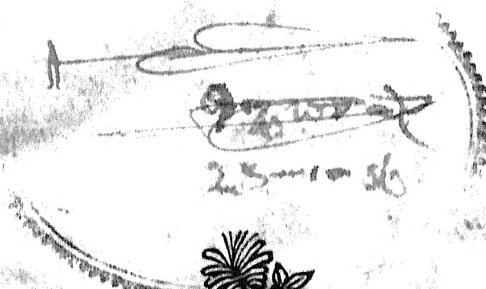
సంగ్రహ వ్యాకరణము

ఇది

పాఠశాలల యుపయోగము నిమిత్తము

కందుకూరి వీరేశలింగముచే

రచియింపఁబడినది.

[వెల 1 రూపాయి

Printed by A. Lakshmanaswamy Naidu
at the Saraswathi Power Press, Rajahmundry
and published by the Secretary,
Hithakarini Samajam, Rajahmundry
30th Edition 5008—1948

సంగ్రహవ్యాకరణము.

ఆంధ్రభాష

౧. ఆంధ్రదేశమున వ్యవహరింపఁబడుభాష యాంధ్రభాష యనఁబడును. భాష యనఁగా నరులొండొరులకుఁ దమ మనోభావముల నెఱిఁగింప సాధనభూతముగా నుండు వాగ్జాలము కూడిక. అది వాగ్రూపముగా నైనను, లిఖితరూపముగా నైనను, ఉండవచ్చును. ఎఱుకుభాష మొదలగునవి కేవల వాగ్రూపములు. తెలుఁగు అఱవము మొదలగునవి వాగ్లిఖితరూపములు.

౨. ఈభాషయందలి పదములు, తత్సమములు, తద్భవములు, దేశ్యములు అని మూఁడుభేదములు కలవి. ౧. విభక్తిప్రత్యయము మాత్రముమారి తెనుఁగున వాడఁబడు సంస్కృత ప్రాకృతపదములు తత్సమములు. ఉ:—సం. గురు (ః), సం. స. గురు (వు); ప్రా. గారవ (ం) ప్రా. స. గారవ (ము). ౨. వర్ణాగమము, వర్ణలోపము, వర్ణాదేశము, లోనుగాఁగల వికారములను విధివిహితముగాఁ బొంది తెలుఁగున వ్యవహరింపఁబడు సంస్కృతప్రాకృతపదములు తద్భవములు. ఉ:—ఆగ—సం. రథః, సం. భ. అరదము; ప్రా. అచ్ఛేరం, ప్రా. భ. అచ్చెరువు—లోప—సం. తామరసమ్, సం. భ. తామర; ప్రా. పణ్ణాసా, ప్రా. భ. పనస—ఆదే—సం. అంగణమ్, సం. భ. అంకణము; ప్రా. పుఢవీ, ప్రా. భ. పుడమి. ౩. సంస్కృతప్రాకృతముల,

సంబంధమేమియు లేక త్రిలింగదేశమున వ్యవహరింపఁబడు పదములు దేశ్యములు. ఉ:—ఊరు, పేరు.

౩. సంస్కృతసమేతర మగుభాష యచ్చ తెలుఁగనఁబడును. ఆంధ్రమునకు సంస్కృతప్రాకృతములు రెండును బ్రకృతులు కావున, సంస్కృత మాద్యప్రకృతియనియు, ప్రాకృతము ద్వితీయప్రకృతి యనియు, ఆంధ్రము వికృతియనియు, చెప్పఁబడును.

౪. లక్షణవిరుద్ధములైన పదములు గ్రామ్యములు. ఉ:— వస్తాడు, తెస్తాడు. ఇవి ప్రయోగార్హములు గావు. అయినను మన తొల్లింటి కవీంద్రులు వాడియున్న పదములు గ్రామ్యములైనను గ్రామ్యములే. ఉ:—కలికంఠుఁడు, ప్రాణగొడ్డము, జీవగఱ్ఱ.

౫. భాషకుం బ్రధానసాధనములు వర్ణములు; వర్ణములు పదములగును; పదములు వాక్యములగును; వాక్యములు కావ్యములగును.

వ్యా క ర ణ ము.

౧. ఆంధ్రభాషను సలక్షణముగా వ్యవహరించుటకు ఉపయోగించు విషయములుగల శాస్త్రము ఆంధ్రవ్యాకరణ మనఁబడును.

౨. అది వర్ణపరిచ్ఛేదము, పదపరిచ్ఛేదము, వాక్యపరిచ్ఛేదము, కావ్యపరిచ్ఛేదము, అని నాలుగు భాగములు గలది.

వ ర్ణ ప రి చ్ఛే ద ము.

౧. వివిధములగు ధ్వనులను వేర్వేఱ నెఱింగించుకొఱకు వ్రాఁతయం దేర్పఱుచుకోఁబడిన గురుతులు వర్ణము లనికాని, అక్షరములని కాని, చెప్పంబడును. ఉ:—అ, ఇ, క, గ. అట్టివర్ణములను గూర్చి చెప్పునది వర్ణపరిచ్ఛేదము.

౨. వర్ణములసమూహమునకు వర్ణసమామ్నాయ మని పేరు. ఆంధ్రవర్ణసమామ్నాయమునను, ఏఁబదియాఱు వర్ణములు గలవు. అవి అచ్చులు, హల్లులు, ఉభయాక్షరములు, అని మూఁడు విధములుగలవి.

౩. అచ్చులు పదియాఱు:—అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఋ, ౠ, ఌ, ౡ, ఎ, ఏ, ఐ, ఒ, ఓ, ఔ. (అచ్చులకు ప్రాణములు, స్వరములు, అని మాఱుపేళ్ళు గలవు.)

౪. ఇతరవర్ణసాహాయ్యము లేకయే పూర్ణముగా నుచ్చరింపఁబడు వర్ణములు అచ్చులు. అచ్చులలో అ, ఇ, ఉ, ఋ, ఌ, ఎ, ఒ, అను నేడును హ్రస్వములు, (అనఁగా కుఱుచలు); ఆ, ఈ, ఊ, ౠ, ౡ, ఏ, ఐ, ఓ, ఔ, అను తొమ్మిదియు దీర్ఘములు (అనఁగానిడుదలు); ఎ, ఏ, ఒ, ఓ, అను నాలుగును వక్రములు (అనఁగావంకరగానుండునవి); ఐ, ఔ, అను రెండును వక్రతమములు (అనఁగా మిక్కిలివంకరగా నుండునవి.)

౫. హల్లులు ముప్పదియేడు:—క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, చ, ౘ, ఛ, జ, ౙ, ఝ, ఞ, ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, త, థ, ద, ధ, న, ప, ఫ, బ, భ, మ, య, ర, ల, వ, శ, ష, స, హ, ఱ, ళ, (హల్లులకు వ్యంజనములు, ప్రాణులు, అని నామాంతరములు.)

౬. స్వరసాహాయ్యము లేక పూర్ణముగా నుచ్చరింపఁబడని వర్ణములు హల్లులు. హల్లులలో, క, చ, ౘ, ట, త, ప, అను నాఱును పరుషములు (అనఁగా కఠినాక్షరములు); గ, జ, ౙ, డ, ద, బ, అను నాఱును సరళములు (అనఁగా కఠినములు కానివి); ఖ, ఘ, ఙ, ఛ, ఝ, ఞ, ఠ, ఢ, ణ, థ, ధ, న, ఫ, భ, మ, య, ర, ల, వ, శ, ష, స, హ, ఱ, ళ - అను నిరువదియైదును స్థిరములు. (అనఁగా నిలుకడగా నుండునవి); స్థిరములలోని నకారము ద్రుత మనఁబడును; ఖ, ఘ, ఛ, ఝ, ఠ, ఢ, థ, ధ, ఫ, భ, అను పదియు వర్గయుక్కు లనఁబడును,

౭. మఱియు హల్లులలో క, ఖ, గ, ఘ, ఙ; చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ; ట, ఠ, డ, ఢ, ణ; త, థ, ద, ధ, న; ప, ఫ, బ, భ, మ; అనునిరువదియైదును స్పర్శములు—ఇందు అయిదయిదు క్రమముగా కవర్గము, చవర్గము, టవర్గము, తవర్గము, పవర్గము, అనబడును.—య, ర ల, వ, అను నాలుగును అంతస్థములు; శ, ష, స, హ, అను నాలుగును ఊష్మములు.

౮. ఉభయాక్షరములు మూడు:—ఁ, ం, ః - ఇవి క్రమముగా అరసున్న, నిండుసున్న, విసర్గము అని చెప్పఁబడును. (అరసున్నకు అర్ధానుస్వారము, అర్ధబిందువు అనియు - నిండుసున్నకు పూర్ణానుస్వారము, పూర్ణబిందువు, అనియు - వేరునామములు.)

౯. అచ్చులును హల్లులు, నగువర్ణములు ఉభయాక్షరములు, (హల్లులమీఁదవలె వీనిమీఁద అచ్చులు నిలువకుండుటంజేసి యచ్చులును అచ్చులకువలె వీనికి స్వతంత్రప్రయోగము లేమింజేసి హల్లులును, అని యెఱుంగునది.)

౧౦. ఉత్పత్తిస్థానములను బట్టి అ, ఆ, క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, హ, ః, లు, కంఠ్యములు; ఇ, ఈ, చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ, య, శ, లు, తాలవ్యములు; ఋ, ౠ, ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, ర, ష, ఱ, లు, మూర్ధన్యములు; ఌ, ౡ, ౘ, ౙ, త, థ, ద, ధ, న, ల, స, లు, దంత్యములు; ఉ, ఊ, ప, ఫ, బ, భ, మ, లు, ఓష్ఠ్యములు; ఙ, ఞ, ణ, న, మ, ఁ, ం, లు, అనునాసికములు; ఎ, ఏ, ఐ, లు, కంఠ్యతాలవ్యములు; ఒ, ఓ, ఔ, లు, కంఠోష్ఠ్యములు; వ, దంతోష్ఠ్యము; అని చెప్పఁబడును.

౧౧. య, ర, ల, వ - ఈయక్షరములు లఘువులు, అలఘువులు, అని యిరుదెఱంగులు; సాధ్యమగు యకారము లఘువు. ఉ- (అది+ఇట్టి=అదియిట్టి.) సాధ్యమనఁగా శాస్త్రమువలనఁ గలిగినది. సిద్ధమగుయకార మలఘువు. ఉ:—కాయ. సిద్ధ మనఁగా శబ్దముతోడ నుండునది. రేఫము లఘువు. ఉ:—పెరుగు. శకటరేఫ మలఘువు.

ఉ:—చెఱకు. సిద్ధముగుల కారము లఘువు. ఉ:—శిల. సాధ్యమగు ళకార మలఘువు. ఉ:—[ఏలుబునుండి] ఏళులు. సాధ్యమగు ప్రథమ మీఁది సకారము లఘువు. ఉ:—(అతఁడు+సలికె=) అతఁడువలికె. సిద్ధముగు వకార మలఘువు ఉ:—నాఁగు.

౧౨. పై వర్ణములలో ఎ, ఒ, చ, జ, ఱ, ఁ, అను నాఱును సంస్కృతమున లేవు; ఋ, ౠ, ఌ, ౡ, ఐ, ఔ, ఙ, ఞ, శ, ష, యను పది యుంగూడ ప్రాకృతమున లేవు; ఋ, ౠ, ఌ, ౡ, ః, ఖ, ఘ, ఙ, ఛ, ఝ, ఞ, ఠ, ఢ, థ, ధ, ఫ, భ, శ, ష, అను పందొమ్మిదియు నచ్చ తెనుగున లేవు.

౧౩. అచ్చ తెలుఁగునకు వర్ణములు ముప్పదియేడు—అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఎ, ఏ, ఐ, ఒ, ఓ, ఔ, ఁ, ం; క, గ, చ, చ, జ, జ, ట, డ, ణ, త, ద, న, ప, బ, మ, య, ర, ల, వ, స, హ, ఱ, ళ.

౧౪. ఇఁక, ఊఁట, చూఁడు, అను శబ్దములందక్క ప్రథమ హ్రస్వముమీఁద అరసున్న లేదు. హ్రస్వముమీఁది యరసున్న వైకల్పికముగా నిండుసున్న యగును. ఉ:—అనఁటి, అనంటి.

౧౫. అచ్చ తెనుఁగున పరుషసరళములకు ముందే బిందు వుండును. ఉ:—కలఁక, వంకర, వాఁగు, వంగ.

౧౬. **తెలుఁగుమాటలకు మొదల, ణ, య, ళ, వు, వూ, వొ, వో, లు లేవు.**

౧౭. ఉయ్యెల, పయ్యెద, తాయెతు - ఈమూఁడు శబ్దములఁదక్క పదమధ్యయకారమున కెత్వములేదు. ఉ:—కయ్యము, బయలు.

౧౮. అచ్చ తెలుఁగున చ, జ, లు తాలవ్యములు, చ, జ, లు దంత్యములు. తాలవ్యములు ఇ,ఈ,ఎ,ఏ,ఐ, లంగూడియుండును. ఉ:—చిగురు, జిగి మొ॥ - దంత్యములు అ, ఆ, ఉ, ఊ, ఒ, ఓ, ఔ, లంగూడి యుండును. ఉ:—చవి, జత మొ॥

౧౯. సంస్కృతసమములయందు ఇకారాంతము లగుస శబ్దముల ఉపధ*లగు చ, జ, వర్ణములు బహువచనమునందు దంత్యము లగును. ఉ:—వీచి, వీచులు. 'రాజు' శబ్దము మాత్రము ఏకవచనము నందు దంత్యయుక్తముగా నున్నది.

పదపరిచ్ఛేదము.

౧. అర్థముగలఏకవర్ణముకాని, వర్ణసముదాయముకాని,పదమనం బడును. ఉ:—అ, మా, అట, నగ, పనస; అట్టిపదములను గూర్చి చెప్పునది పదపరిచ్ఛేదము.

౨. వ్యస్తపదములనియు, సమాసపదములనియు, పదములు రెండువిధములు. పెక్కుపదములు చేరి యొక్కపదమగునది సమాస పదము:—గరళకంఠుఁడు, అలరువిల్తుఁడు. అట్లుచేరనిది వ్యస్త పదము:—గరళము, కంఠము, అలరు, విల్లు.

౩. సంస్కృతశబ్దములు, ప్రకృతులు, ప్రత్యయములు, అని రెండువిధములు గలవి. లోకములోని పదార్థములను, వ్యాపారములను, తెలియఁజేయు మూలపదములు ప్రకృతులు. ప్రకృతులకు లింగము, కాలము, మొదలగు భేదములు గలుగుటకై చేర్పఁబడునవి ప్రత్యయ ములు. ప్రకృతులు ప్రాతిపదికములని, ధాతువులని, ఇరుదెఱఁగులు.

౪. కొందఱిమతమున శబ్దములు మూఁడువిధములుగలవి. అవి నామములు, క్రియలు, అవ్యయములు. కేవలనామములు, సర్వనామ ములు, అని నామములు రెండువిధములు; కేవలనామములు, విశేష్యములు, విశేషణములు అని రెండుదెఱఁగులు.

---

* ఉపధ యనఁగా తుదివర్ణమునకు ముందుండు వర్ణము.

౫. విశేష్యములు, విశేషణములు, సర్వనామములు, క్రియలు, అవ్యయములు, అని పదము లైదువిధములుగలవి.

విశేష్యము.

౧. మన యింద్రియములకుఁగాని, మనస్సునకుఁగాని, గోచరములగు పదార్థముల పేళ్ళు విశేష్యములనఁబడును. ఉ:—పుస్తకము, కూఁత, పరిమళము, పులుసు, వేఁడిమి, యోగ్యత.

౨. సంజ్ఞావాచకములు, జాతివాచకములు, గుణవాచకములు, క్రియావాచకములు, అని విశేష్యములు నాలుగువిధములు గలవి.

౩. మనుజులు, దేశములు, పట్టణములు, పర్వతములు, నదులు మొదలగు వానిలో నొక్కొక్కదానికిఁ బెట్టఁబడిన నామములు సంజ్ఞావాచకములు. ఉ:—రాముఁడు, కోసలము, ద్వారక, నీలగిరి, గోదావరి.

౪. జంతు వస్తు సముదాయములో నొక్కొక్క తరగతిలోని వానికి సామాన్యముగాఁ జెందునవి జాతివాచకములు. ఉ:—మనుజుఁడు, వృక్షము, ఆవు, రాయి.

౫. వేఱువేఱు గుణముల పేళ్ళు గుణవాచకములు. ఉ:—మాధుర్యము, చేఁదు, యోగ్యత, పెద్దతనము.

౬. భావార్థకమునందుఁ దెలుఁగున, తనము, ఱికము, ఇమి, స, ఇక, మొదలగు ప్రత్యయము లంతమునందువచ్చును. ఉ:—చిన్నతనము, కన్నెఱికము, పేరిమి, నల్లన, అగ్గలిక.

౭. మతు బర్థంబున, కాఁడు, కత్తియ, ఈఁడు, అరి, ఇ, త, ఆఁడి, ఆఁడు, మొదలగు ప్రత్యయములు వచ్చును. ఉ:—తేరకాఁడు,

తేరకత్తియ, అటమటీఁడు, కల్లరి, బిత్తరి, చాకిత, వగలాఁడి, వగలాఁడు.

౮. క్రియవలనఁ గలిగినవి క్రియావాచకములు. ఉ:—పండుట, వంట, వండమి; పండుట, పంట, పండమి.

౯. ధాతువులకు, క, ఇమి, ఁత, కువ, ట, టు, పము, పు, ఇక, న, బడి, గడ, ఇకి, వు, అ, అకము, డు, లోనగు ప్రత్యయములఁ జేర్చుటవలన క్రియాజన్య విశేష్యములు కలుగును, —అలుక, కలిమి, కోఁత, పెనఁకువ, ఆట, ప్రేటు, తిరిపము, చూపు, కోరిక, గడన, పలుబడి, తీరుగడ, వినికి, మనువు, ఎండ, అమ్మకము, త్రొక్కుడు, వీనినే కృదంతములందురు.

౧౦. సంస్కృతనామములు కొన్ని యజంతములుగాను, కొన్ని హలంతములుగాను, ఉండును. లింగబోధకప్రత్యయాదులు గలుగు నవి డజంతశబ్దములలో మహద్వాచకముల తుది అకారమునకు ఉకారమగును:—(రామ) రాము; ఏకాక్షరశబ్దంబులకుందక్క మిగి లినవాని దీర్ఘమునకు హ్రస్వమగును—(రమా) రమ, (నదీ) నది, మా, శ్రీ; ఋకారాంతముల ఋకారమునకు అకార మగును— (భ్రాతృ) భ్రాత. హలంతములలో మకారాంతములు ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యములు; ఇతరములు ప్రథమైకవచనాంత తుల్యములు. అందు, నకారాంతములకుఁ దక్క ప్రథమైకవచనాంతతుల్యంబుల తుది హల్లునకు ద్విత్వమును, ఉకారాగమమును, అగును—(దిక్) దిక్కు, (కకుప్) కకుప్పు; దీర్ఘముమీఁది హల్లునకు ద్విత్వము వైక ల్పికము:—(వాక్) వాకు, వాక్కు; నాంతములయు, ద్వితీయైకవచ నాంత తుల్యములయు, అంత్యహల్లునకు లోపంబు గలుగును—

(కర్త్స్నన్) కర్త్స్న, (విద్వాంసస్) విద్వాంస. [ఇట్లు లోపముం బొందు వాని కజంతంబులకుం బోలెఁ గార్యంబు—(విద్వాంస) విద్వాంసు].

౧౧. దేశ్యనామములు సోపవిభక్తికాంతములు అనోపవిభక్తికాంతములు, అని రెండువిధములు గలవి.

౧౨. విశేష్యములకు లింగము, వచనము, విభక్తి, గలిగి యుండును.

లింగము.

౧. స్త్రీపురుషాది జాతిభేదము లింగమనంబడును. ఆంధ్రమున మహత్తు, మహతి, అమహత్తు, అని లింగములు మూఁడు. మనుష్యుల లోనికాని దేవతలలోనికాని పురుషులును, వారివిశేషణములును, మహత్తులు; స్త్రీలును, వారివిశేషణములును, మహతులు; తిర్యక్కులును, జడములును, వానివిశేషణములును, అమహత్తులు.

౨. సంస్కృతమున శబ్దములకే నియతము లగు లింగములు కలవుగాని, అర్థమును బట్టి లేవు. అవి, పుంలింగము, స్త్రీలింగము, నపుంసకలింగము, అని మూఁడు.

౩. ఇకారాంత వ్యతిరిక్తములగు మహద్వాచకములకు బిందుపూర్వక డువర్ణకంబు వచ్చును:—(రామ)రాముఁడు, (శంభు) శంభుఁడు, (విధాతృ) విధాతృఁడు, మగఁడు, బల్లిదుఁడు. ఇకారాంతము.—హరి.

౪. కొన్ని యమహచ్ఛబ్దములకును మహద్విషయం బీ కార్యము గలుగును:—సముద్రుఁడు, మేఘుఁడు, హిమవంతుఁడు.

౫. ఇట్టి డువర్ణకము వచ్చు మహత్తులుకాని దేశ్యపదములు పుంలింగపదము లనఁబడును—కత్తళఁడు, పరికాఁడు.

౬. అకారాంతము లగు అమహద్వాచకములకు మువర్ణకము వచ్చును.—బుడుము, వనము, గుల్లము, పల్లము.

౭. మువర్ణమంతమందు వచ్చు నపుంసక వాచకములుకాని పదములు నపుంసకలింగసమము లనఁబడును.—జనము, చుట్టము.

౮. మూడులింగములయందును ఉకారాంత తత్సమశబ్దముల యంతమందు వువర్ణకము వచ్చును.—శంభువు, వధువు, వస్తువు.

౯. మహతీవాచకముల యంతమునందు, డు, ము, వు, లలో నేదియు రాదు:—సీత, వనిత, అక్క, తల్లి. ఉకారాంతములకు వు వర్ణకము మాత్రము వచ్చును:—వధువు.

౧౦. లింగబోధకము లగు డు, ము, వు, లలో నొకటిగాని యంతమందురాని స్త్రీవాచకములుకానిశబ్దములు స్త్రీలింగసమము లనఁబడును:—దూత, దొర, చరిత, మూఁత.

౧౧. ఈభాషయందు మహత్తు, మహతి, వీనిభేదమును దెలిసి కొనుటకు మూడుమార్గములు గలవు.—

౧. పదభేదమువలన.

మహత్తు.	మహతి.	మహత్తు.	మహతి.
పురుషుఁడు.	స్త్రీ.	పెనిమిటి.	పెండ్లాము.
పిత.	మాత.	మామ.	అత్త.
వరుఁడు.	వధువు.	బావ.	వదినె.

౨. అంతభేదమువలన.

బ్రాహ్మణుఁడు.	బ్రాహ్మణి.	పాఱుఁడు.	పాఱుత.
నాయకుఁడు.	నాయిక.	వగలాఁడు.	వగలాడి.
జనకుఁడు.	జనని.	చెలికాఁడు.	చెలికత్తె.

3. పూర్వమొకపదము చేర్చుటవలన.

పురుషశిశువు.	స్త్రీశిశువు.	మగపిల్ల.	ఆఁడుపిల్ల.
మగబిడ్డ.	ఆఁడుబిడ్డ.	మగశిశువు.	ఆఁడుశిశువు.

౧౨. కొన్నిశబ్దములకు మహత్తునకును, మహతికిని, ఏక రూపమే కానఁబడుచున్నది.—అసుర, ఒయారి.

వ చ న ము.

౧. ఒకటికిని, ఒకటికంటె నెక్కువకును, కలుగుభేదము వచనమనంబడును. ఏకవచనము, బహువచనము అని వచనములు రెండు.

ఏ క వ చ న ము.

౨. ఒకదానిని దెలుపునది యేకవచనము—రాముఁడు, శ్రీ, వస్తువు.

౩. లింగబోధకములగు, డు, ము, వు, వర్ణకములు మూడును ఏకవచనమునందే వచ్చును.—రాముఁడు, వనము, వస్తువు. వీనిలో మువర్ణమునకు మామువిగాని, పూర్ణబిందుపూర్వక బువర్ణకముగాని, వికల్పముగా వచ్చును.—వనము, వనమ్ము, వనంబు.

౪. 'ఇయ' అనుదానికి మారుగా ఎకారము వైకల్పికముగా వచ్చును.—పిడియము, పిడెము; కన్నియ, కన్నె.

౫. పూర్వసూత్రములంబట్టి ఉకారాంత మహచ్ఛబ్దంబుల కేకవచనలంబున, డు, వు, లలో నేదియైన వచ్చునుగాన రెండురూపములు—గురుఁడు, గురువు; శంభుఁడు, శంభువు.

౬. సాంతములగు హలంతశబ్దముల కడహల్లు వైకల్పికముగా లోపించి రెండురూపము లేర్పడును.—ఉరము, ఉరస్సు; ధనువు, ధనుస్సు. మహద్వాచకములు, కడహల్లు వికల్పముగా లోపింప, ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యము లగును.—అంగిరుఁడు, అంగిరసుఁడు.

౭. ఇ-మ-నిచ్ ప్రత్యయాంతములకు మువర్ణకము వైకల్పికముగా వచ్చును.—గరిమ, గరిమము; మహిమ, మహిమము; అణిమ, అణిమము; లఘిమ, లఘిమము.

బహువచనము.

౮. అనేకములను దెలుపునది బహువచనము—రాములు, స్త్రీలు, వస్తువులు.

౯. సామాన్యముగా ఏకవచనరూపము తుదను లువర్ణకము చేర్చుటవలన బహువచనము నిష్పన్నమగును.—వనిత, వనితలు; నవలా, నవలాలు; భ్రాత, భ్రాతలు; దిక్కు, దిక్కులు; వనము, వనమ్ము, వనంబు - వనములు, వనమ్ములు, వనంబులు.

౧౦. పుంలింగబోధక మగు డువర్ణకము బహువచనము పర మగునప్పుడు లోపించును.—రాముఁడు, రాములు; గురుఁడు, గురులు; మగఁడు, మగలు. ఱేఁడు శబ్దమునకు లోపింపదు.—ఱేఁడులు. లింగ బోధక మనుటచే త్రాడులు, ఇత్యాదులందు లోపములేదు.

౧౧. బహువచనము పర మగునప్పుడు, ఇకారాంతశబ్దముల కొన యికారమునకు ఉకార మగును.—హరి, హరులు; కత్తి, కత్తులు; వాహిని, వాహినులు; ఇకారముపాంత్యము*గాఁ గూడ గల తెలుఁగుశబ్దముల ఉపాంత్యఇకారమునకును ఉకార మగును:—కలికి, కలుకులు. రెండక్షరముల శబ్దములకును, ర, ల, డ, లు ఉపధలుగాఁ గలశబ్దములకును, కాదు:—జిగి, జిగులు; పందిరి, పందిరులు; పిడికిలి, పిడికిళ్లులు; రాపిడి, రాపిడులు.

౧౨. కొన్ని వర్ణాంతశబ్దముల నువర్ణమునకు బహువచనము పర మగునప్పుడు బిందుపూర్వక కువర్ణంబు వచ్చును—ప్రాను, ప్రాఁకులు; కోలను, కోలఁకులు; కలను, కెలను, కోఱను, గవను, నెఱను, వరను, వలను, శబ్దములుకూడ నిట్టివే. ఈ కువర్ణకము ఏక వచనమునందును వికల్పముగాఁ వచ్చును:—కోలను, కోలంకు. రేను, గోను, శబ్దముల నువర్ణమునకు బిందుపూర్వక గువర్ణకం బగును.—రేఁగులు, గోఁగులు.

---

* ఉపాంత్యమనఁగా తుదివర్ణమునకు సమీపమం దుండువర్ణము.

౧౩. కొన్నిశబ్దములకు బహువచనము పర మగునప్పుడు కడ వర్ణము లోపించును—చేను, చేలు; పేను, పేలు; మీను, మీలు; రేయి, రేలు; ఱాయి, ఱాలు; వ్రాయి, వ్రాలు; వేయి, వేలు. కొన్నిటికి లోపము వైకల్పికము.—ఆవు, ఆవులు, ఆలు; జాము, జాములు. జాలు; చుట్టము, చుట్టములు, చుట్టలు; మీసము, మీసములు, మీసలు.

౧౪. దీర్ఘపూర్వక మగు లకార ముపధగాఁ గల సంస్కృతసమ మహచ్ఛబ్దంబులకు బహువచనము పర మగునప్పుడు రువర్ణకము వచ్చును—బాలుఁడు, బాలురు. ఇట్లు కొన్ని తెలుగుశబ్దములకును బహువచనమున రువర్ణకము వచ్చును—పగతుఁడు, పగతురు; అల్లుఁడు, అల్లురు.

౧౫. బహువచనము పర మగునప్పుడు ఉకారాంతశబ్దముల వువర్ణమునకు లోపము బహుళము*గా నగును—మనువు, మనువులు; గురువు, గురువులు, గురులు; వధువు, వధువులు; తరువు, తరువులు, తరులు.

౧౬. బహువచనము పర మగునప్పుడు, డు, లు, టు, రు, వర్ణముల ఉకారమునకు లోపము వైకల్పికముగాఁ గలుగును.—గుండు, గుండులు, గుండ్లు; కాలు, కాలులు, కాళ్లు; గొంటు, గొంటులు, గొంట్లు; గోరు, గోరులు, గోర్లు.

౧౭. కొన్నిశబ్దములకు బహువచనమునం దనేకరూపములు గలవు:—

ఏకవచనము.	బహువచనము.
విలుకాఁడు.	విలుకాండ్రు, విలుకాఱు.
వేటకాఁడు.	వేటకాండ్రు, వేటకాఱు.
చెయువు.	చెయువులు, చెయువుఱు.

* కొన్నిచోట్ల నిత్యముగాను, కొన్నిచోట్ల వికల్పముగాను, కొన్నిచోట్ల మఱియొకవిధముగాను వచ్చుట బహుళము.

ఏకవచనము.	బహువచనము.
చీటి.	చీటులు, చీట్లు.
అనఁటి.	అనఁటులు, అనంట్లు.
తూఁడు.	తూఁడులు, తూండ్లు
వజ్రము.	వజ్రములు, వజ్రాలు.
పగడము.	పగడములు, పగడాలు.
పేరు.	పేరులు, పేళులు, పేళ్లు.
కొడవలి.	కొడవండులు, కొడవండ్లు.
త్రాడు.	త్రాడులు, త్రాళులు, త్రాళ్ళు.
మొగిలు.	మొగిళులు, మొగిలులు, మొగిళ్లు.
ఊరు.	ఊరులు, ఊళులు, ఊళ్ళు.
ఏఱు.	ఏఱులు, ఏళులు, ఏళ్ళు.
విల్లు.	విల్లులు, విండులు, విండ్లు.
జెట్టి.	జెట్టులు, జెట్లు.
తడి.	తడులు, తళ్ళు, మొదలగునవి.

౧౭. మఱికొన్ని శబ్దములకు బహువచనము నానావిధములుగఁ గలుగును.

ఏకవచనము.	బహువచనము.	ఏకవచనము.	బహువచనము.
ఆలు.	ఆండ్రు.	కూఁతురు.	కూఁతులు.
చెల్లెలు.	చెల్లెండ్రు.	పెండ్లి.	పెండ్లిండ్లు.
కోడలు.	కోడండ్రు.	తేఁడు	తేండ్లు.
ముద్దరాలు.	ముద్దరాండ్రు.	మఱఁదలు.	మఱఁదండ్రు.
గండఁడు.	గండండ్రు.	చెలియలు.	చెలియండ్రు.
మిండఁడు.	మిండండ్రు.	జవరాలు	జవరాండ్రు.

౧౮. వస్తుస్వభావమునుబట్టి కొన్ని శబ్దములకు బహువచనము లేదు.—పైఁడి, వెండి, కేలు, మొన్న, నిన్న, రేపు, మాపు.

౨౦. కొలాగుననే మఱికొన్ని శబ్దముల కేకవచనములేదు.— ఇగురులు, కురులు, నత్లు, పెసలు.

౨౧. కొన్ని శబ్దముల కేకవచన బహువచనములయందు అనేక రూపములు కానఁబడుచున్నవి.

ఏకవచనము.	బహువచనము.	ఏకవచనము.	బహువచనము.
దయాళుఁడు,	దయాళుగు,	గృహస్థుఁడు,	గృహస్థులు.
దయాళువు,	దయాళువులు.	గృహస్థు.	
రాహువు,	రాహువులు,	చరిత,	చరితలు,
రాహు,	రాహులు.	చరితము.	చరితములు.
ఘట్టువు,	ఘట్టువులు,	అభిలాష,	అభిలాషలు,
ఘట్టు,	ఘట్టులు.	అభిలాషము.	అభిలాషములు.
సవిత్రుఁడు,	సవిత్రులు,	భ్రమ,	భ్రమలు,
సవిత,	సవితలు.	భ్రమము.	భ్రమములు.
విధాత్రుఁడు,	విధాత్రులు,	వధ,	వధలు,
విధాత.	విధాతలు.	వధము.	వధములు.
నేత్రుఁడు,	నేత్రులు,	కంధరము,	కంధరములు,
నేత.	నేతలు.	కంధర.	కంధరలు.
శుంఠుఁడు,	శుంఠులు,	నాసికము,	నాసికములు,
శుంఠ.	శుంఠలు.	నాసిక.	నాసికలు.
అసురుఁడు,	అసురులు,	మిత్రుఁడు,	మిత్రులు,
అసుర,	అసురలు.	మిత్రము.	మిత్రములు.
దూతుఁడు,	దూతులు,	ప్రధానుఁడు,	ప్రధానులు,
దూత,	దూతలు.	ప్రధానము.	ప్రధానములు.
బిడ్డఁడు, బిడ్డ.	బిడ్డలు.	పాత్రుఁడు,	పాత్రులు,
గొల్లఁడు, గొల్ల.	గొల్లలు.	పాత్రము.	పాత్రములు.
జాణఁడు, జాణ.	జాణలు.	హంస,	హంసలు,
వృద్ధుఁడు, వృద్ధ.	వృద్ధులు.	హంసము.	హంసములు.

ఏకవచనము.	బహువచనము.	ఏకవచనము.	బహువచనము.
ధర్మము,	ధర్మములు,	ప్రచేతసుఁడు,	ప్రచేతసులు,
ధర్మువు.	ధర్మువులు.	ప్రచేతుఁడు.	ప్రచేతులు.
కర్మము,	కర్మములు,	స్రక్కు,	స్రక్కులు,
కర్మువు.	కర్మువులు.	స్రజము.	స్రజములు.
వణిక్కు,	వణిక్కులు,	గరిమ,	గరిమలు,
వణిజుఁడు.	వణిజులు.	గరిమము.	గరిమములు.
ఋత్విక్కు,	ఋత్విక్కులు,	మహిమ,	మహిమలు,
ఋత్విజుఁడు.	ఋత్విజులు.	మహిమము,	మహిమములు,
భగవంతుఁడు,	భగవంతులు,	ఆత్మ,	ఆత్మలు,
భగవానుఁడు.	భగవానులు.	ఆత్ముఁడు,	ఆత్ములు,
హనుమంతుఁడు,	హనుమంతులు,	ఆత్మము.	ఆత్మములు.
హనుమానుఁడు.	హనుమానులు.	మనసు,	మనసులు,
వయస్సు,	వయస్సులు,	మనస్సు,	మనస్సులు,
వయసు.	వయసులు.	మనము.	మనములు.
అంగిరుఁడు,	అంగిరులు,	పల్లకీ,	పల్లకీలు,
అంగిరసుఁడు.	అంగిరసులు.	పల్లకి,	పల్లకులు. ఇ.

విభక్తి.

౧. విశేష్యములకుగాని, సర్వనామములకుగాని, ఏకవాక్యమునందలి వేఱుపదముతోఁ గలుగు సంబంధమును దెలిపెడురూపము విభక్తియనంబడును—ప్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ, చతుర్థి, పంచమి, షష్టి, సప్తమి, అని విభక్తులేడు.

౨. ద్వితీయాదివిభక్తుల ప్రత్యయములతోఁ గూడనిది ప్రథమావిభక్తి.— రాముఁడు: శంభుఁడు, శంభువు; వనము, వనమ్ము, వనంబు; వనిత; గిరి; బంటు; కన్నె; నవలా; శ్రీ. ఇదియె నామవిభక్తియనఁబడును.

౩. ఎదుటివారిని బిలుచునప్పుడు విశేష్యములమీఁద, నుండు ప్రథమ సంబోధనప్రథమ యనంబడును.—ఓ రాముండ, ఓరామ.

౪. సంబోధనంబున నేకవచనంబున నామంబు కడపటి ఉకారమునకు అకార మగును—రాముఁడ, శంభుఁడ, శంభువ; వనమ, వనమ్మ, వనంబ; బంట.

౫. సంబోధనంబున సంస్కృతనామముల లింగబోధక డువర్ణకమునకు లోపము వికల్పముగానగు.—రాముఁడ, రామ. సంస్కృత నామములనుటచే అక్కజూఁడు, బల్లిదుఁడు, తమ్ముఁడు, మగఁడు, లోనగు తెనుగు శబ్దములయందీలోపము లేదు —అక్కజూఁడ.

౬. ఉకారాంత సంస్కృతనామంబుల కీలోపంబుగలుగునప్పుడు కడయచ్చునకుఁ బ్లుతము వచ్చును:—శంభూ, గురూ. ప్లుతమనఁగా మూడుమాత్రల కాల ముచ్చరింపఁబడెడి యచ్చు.

౭. సంబోధనంబున బహువచనంబునకు 'అర' అనునాగమము వచ్చును.—రాములార, బాలులార, జవరాండ్రార.

౮. సంబోధనమున అకార ఇకారములకు దీర్ఘము వైకల్పికముగానగును— రామ, రామా, రాములార, రాములారా; హరి, హరీ; తండ్రి, తండ్రీ.

౯. సంబోధ్య వాచకమునకు ముందు ఓ యనునాగమము వికల్పముగా నగును:—ఓరాముఁడ; రాముఁడ, ఓమిత్రుఁడ, మిత్రుఁడ; ఓదురాత్ముఁడ, దురాత్ముఁడ; ఓనెలఁత, నెలఁత; ఓవనమ, వనమ; ఓరాములార, రాములార, మొదలగునవి.

౧౦. ఏకవచనంబునఁ బురుషసంబోధనంబున ఓయియు, నీచత్వ మిత్రత్వంబుల స్త్రీపురుష సంబోధనంబులఁ గ్రమముగా, ఓసియు, ఓరియు, వికల్పముగాఁ బూర్వాగమము లగును:— ఓయిరాముఁడ, రాముఁడ; ఓసిదురాత్మురాల; దురాత్మురాల; ఓసిచెలి, చెలి; ఓరి దురాత్మ, దురాత్మ; ఓరిమిత్రుఁడ, మిత్రుఁడ.

౧౧. అకార పూర్వకముగాని లింగబోధక డువర్ణకము తుద యందుఁగల శబ్దములకు ద్వితీయాది విభక్త్యుల నేకవచనములు పరము లగు నపుడు డువర్ణకము లోపించి యాచోట విసర్గకంబు వికల్పముగా నిలుచును:—రామునిని, రాముని, రామునిచేత, రాముచేత; బల్లిదునిని, బల్లిదుని, బల్లిదునిచేత, బల్లిదుచేత; శంభునిని, శంభుని, శంభునిచేత, శంభుచేత; విధాతృనిని, విధాతృని, విధాతృనిచేత, విధాతృచేత. మొ. అకారపూర్వక మయ్యెనేని, విసర్గకమునిత్యము:—రంగనిచేత, మగని చేత, మొ.

౧౨. బహువచనంబున ద్వితీయాదివిభక్త్యులు పరంబు లగునపుడు బహువచనమును దెలుపు తుదివర్ణముయొక్క ఉకారమునకు అకార మగును:—రాములను, రాములచేత; బాలురను, బాలురచేత; ఆంధ్రను, ఆంధ్రచేత; త్రాళ్ళను, త్రాళ్ళచేత.

౧౩. ని, ను, ద్వితీయావిభక్తి. డువర్ణకమువచ్చు మహ చ్ఛబ్దంబులకును, ఇ, ఈ, ఐ, అంతమందుఁగల పదములకును, ఏకవచన మున నివర్ణకమువచ్చును:—రామునిన్; * శంభునిన్, విధాతృనిన్, మగనినిన్, హరినిన్, శ్రీనిన్, రైనిన్, తక్కినచోట్ల నువర్ణకము, వచ్చును:—దొరను, గురువును, విధాతను, వనమును, రాములను, హరులను.

౧౪. ని, ను, వర్ణకములు వైకల్పికముగా లోపించును:— రామున్, వనమున్.

౧౫. చేత, చే, తోడ, తో, తృతీయావిభక్తి.—రాముని చేతన్, రాముచేతన్, రాములచేతన్. మొ.

౧౬. కై, కొరకు, చతుర్థివిభక్తి:—రామునికై, రాముకై; రాములకై. మొ.

---

* కై, యొక్క, లకుఁదక్క ద్వితీయాదివిభక్త్యుల కొనయందు ద్రుతము ండును.

౧౭. వలన, కంటె, పంచమీవిభక్తి:—రామునివలనన్, రాము వలనన్, రాములవలనన్. ము.

౧౮. కి, కు, యొక్క, లోపల, లో, షష్ఠీవిభక్తి. నీ, మీ, లకుం దక్క ఇకార, ఈకార, ఐకారాంతములకు ఏకవచనమునందు కివర్ణకము వచ్చును.—హరికిన్, శ్రీకిన్, రైకిన్; నీకున్, మీకున్. తక్కినచోట్ల కువర్ణకము వచ్చును.—దొరకున్, రాములకున్, ఆమెకున్, ఉకార ఋకారములమీఁది కువర్ణకమునకుం బూర్వమున నవర్ణమాగమ*మగును. — రామునకున్, వనమునకున్, విధాతృనకున్, లోపల, లో, వర్ణకములు బహువచనమునందే వచ్చును. — రాముల లోపలన్, రాములలోన్.

౧౯. అందు, న, సప్తమీవిభక్తి. అందు వర్ణకము పరమగుచో ఉకార ఋకారములకు నవర్ణ మంతాగమంబగును. — రామునందున్; విధాతృనందున్; రాములయందున్. ఉకారాంతములగు అమహ చ్ఛబ్దముల కేకవచనమునందు నవర్ణకము వచ్చును:—వనమునన్, ధనువునన్, చెట్టునన్.

కొన్నిశబ్దముల విభక్తిరూపములు.

రామశబ్దము.

	ఏకవచనము.	బహువచనము.
ప్ర.	రాముఁడు.	రాములు.
సం. ప్ర.	ఓరాముఁడ, ఓరాముఁడా, ఓయిరాముఁడ, ఓయిరాముఁడా, ఓరామ, ఓరామా, ఓయిరామ, ఓయిరామా, రాముఁడ, రాముఁడా, రామ, రామా,	ఓయిరాములార, ఓయి రాములారా, ఓరాములార, ఓరాము లారా, రాములార, రాములారా.

*ఆగమ మనఁగా వర్ణ మెక్కువగా వచ్చుట.

ద్వి.	రామునినిన్, రామునిన్, రామున్.	రాములనున్, రాములన్.
తృ.	రామునిచేతన్, రాముచేతన్, రామునిచేన్, రాముచేన్, రామునితోడన్, రాముతోడన్, రామునితోన్, రాముతోన్.	రాములచేతన్, రాముల చేన్ రాములతోడన్, రాముల తోన్
చ.	రామునికై, రాముకై, రామునికొఱకున్, రాముకొఱకున్	రాములకై, రాముల కొఱకున్.
పం.	రామునివలనన్, రాముచవలనన్, రామునికంటెన్, రాముకంటెన్.	రాములవలనన్, రాములకంటెన్.
ష.	రామునికిన్, రామునకున్, రామునియొక్క, రాముయొక్క.	రాములకున్, రాములయొక్క, రాములలోపలన్, రాములలోన్
స.	రామునియందున్, రామునందున్.	రాములయందున్, రాములందున్.

హరిశబ్దము.

ప్ర.	హరి.	హరులు
సం. ప్ర.	ఓహరి, ఓహరీ. మొ.	ఓహరులార, ఓహరులారా. మొ.
ద్వి.	హరినిన్, హరిన్.	హరులనున్, హరులన్.

☞ పై సూత్రములఁబట్టి ఆయావిభక్తి ప్రత్యయములఁ జేర్చుకొనుటవలనఁ దక్కినవిభక్తు లేర్పడును.

శంభు శబ్దము.

ప్ర. శంభుఁడు, శంభువు. శంభులు, శంభువులు.
సం. ఓశంభువ, ఓశంభుఁడా, ఓశంభువులార, ఓశంభులారా. మొ.
ఓశంభూ, ఏ. మొ.
ద్వి. శంభువునుఁ, శంభువుఁ, శంభువులనుఁ, శంభువులఁ,
శంభువునిన్, శంభున్, శంభులనున్, శంభులన్.

[శేష మీరీతినే యూహించునది.]

వన శబ్దము.

ప్ర. వనము, వనమ్ము, వనంబు. వనములు, వనమ్ములు, వనంబులు.
సం. ప్ర. ఓవనమ, ఓవనమా. మొ. ఓవనములార, ఓవనములారా. మొ.
ద్వి. వనమునుఁ, వనముఁ. మొ. వనములన్. మొ.

[శేషం బూహ్యంబు.]

ఔపవిభక్తికాంతములు.

౧. విభక్తికి సహాయముగాఁ బూర్వమందు వచ్చురూపము ఉపవిభక్తి యనఁబడును. ఉపవిభక్తి ప్రత్యయము లౌపవిభక్తికములు. అవి కొనయందుఁగలవి, ఔపవిభక్తికాంతములు. నామంబుల తుదనుండు, రు, లు, డు, ను, యి, మొదలయినవానికి ద్వితీయాద్యేకవచనంబులు పరమగునపుడు కొన్నియెడల ఆదేశము* గాను కొన్నియెడల ఆగమముగానువచ్చు, ఇ, టి, ంటి, తి, వర్ణము లౌపవిభక్తికములు.

* ఆదేశమనఁగా నొకవర్ణముపోయి దానికిమాఱుగా మఱియొక్క వర్ణము వచ్చుట.

ప్రథమావి.	ఔపవి.	ద్వితీయాదివి.			
ఊరు	ఊరి	ఊరి(నిన్,	చేతన్,	తోడన్,	ము,)
కాలు	కాలి	కాలి(నిన్	,,	,,	,,)
ప్రాను	ప్రాని	ప్రాని(నిన్	,,	,,	,,)
త్రాడు	త్రాటి	త్రాటి(నిన్	,,	,,	,,)
నోరు	నోటి	నోటి(నిన్	,,	,,	,,)
వేయి	వేయిటి	వేయిటి(నిన్	,,	,,	,,)
అన్ని	అన్నిటి	అన్నిటి(నిన్	,,	,,	,,)
కన్ను	కంటి	కంటి(నిన్	,,	,,	,,)
విల్లు	వింటి	వింటి(నిన్	,,	,,	,,)
అఱ్ఱు	అఱితి	అఱితి(నిన్	,,	,,	,,)
గోఱ్ఱు	గోఱితి	గోఱితి(నిన్	,,	,,	,,)
గోయి	గోతి	గోతి(నిన్	,,	,,	,,)
చేయి	చేతి	చేతి(నిన్	,,	,,	,,)

౨. గోయి మొదలగువాని కీరూపము బహువచనము పరమగునపుడు సయితము వచ్చును:— గోతులు, గోతులను, గోతుల చేతన్. మొ.

౩. ఔపవిభక్తికములలోఁ గొన్నిఁటికి వైకల్పికముగాఁ దృతీయా సప్తముల కత్వామాదేశమగును:—

ప్ర. వి.	తృ. వి.	స. వి.
ఊరు	ఊరన్	ఊరన్.
త్రాడు	త్రాటన్	త్రాటన్.
వేయి	వేయిటన్	వేయిటన్.
కన్ను	కంటన్	కంటన్.
అఱ్ఱు	అఱుతన్	అఱుతన్.
చేయి	చేతన్	చేతన్.

ఔపవిభక్తికాంతము.

కన్నుశబ్దము.

	ఏక.	బహు.
ప్ర.	కన్ను.	కన్నులు.
ద్వి.	కంటినిన్, కంటిన్.	కన్నులనున్, కన్నులన్.
తృ.	కంటిచేతన్, కంటిచేన్, కంటితోడన్, కంటితోన్, కంటన్	కన్నులచేతన్, కన్నులచేన్, కన్నులతోడన్, కన్నులతోన్.
చ.	కంటికొఱకున్, కంటికై	కన్నులకొఱకున్, కన్నులకై.
పం.	కంటివలనన్, కంటికంటెన్.	కన్నులవలనన్, కన్నులకంటెన్.
ష.	కంటికిన్, కంటియొక్క.	కన్నులకున్, కన్నులయొక్క. కనులలోపలన్, కన్నులలోన్.
స.	కంటన్, కంటియందున్.	కన్నులయందున్, కన్నులందున్.

విశేషణము.

౧. విశేష్యముల ధర్మములను దెలుపుపదములు విశేషణము లనంబడును.

౨. గుణవాచకములు, సంఖ్యావాచకములు, క్రియావాచకములు, అని విశేషణములు మూడువిధములు.

3. విశేష్యముల గుణములను దెలుపునవి గుణవిశేషణములు— తెల్ల, మంచి, నిగ్గు, [రూపము, రసము, స్పర్శము, మొదలగునవి గుణములు.]

౪. ప్రాయికముగా దేశ్యమగు విశేషణములు స్త్రీలింగసమము లయి యుండునుగాని, అవి లింగవచనాదిభేదము లేక యెల్ల విశేష్యములకును ముందు ప్రయోగింపఁబడును.— పెద్దమనుష్యుఁడు, మంచి పడఁతి, చిన్న పలక; నల్లమృగములు.

౫. విశేష్యములు పరము లగునప్పుడు అకారాంత గుణవాచకంబుల తుదను లివర్ణకము బహుళముగావచ్చును.—నల్లకోక, నల్లని కోక; చక్కని బాలుఁడు; చిన్న పుస్తకము.

౬. మువర్ణాంత విశేషణముల మువర్ణమునకు విశేష్యము పరమగునప్పుడు పువర్ణకముగాని, పూర్ణబిందు పూర్వక పువర్ణకముకాని, అగును—సరసము + మాట = సరసపుమాట, సరసంపుమాట.

౭. సంఖ్యను దెలుపునవి సంఖ్యావాచకములు.—రెండు, యిద్దఱు.

౮. సంఖ్యార్థకములు, సంఖ్యేయార్థకములు, పూరణార్థకములు, అని సంఖ్యావాచకములు మూఁడువిధములు. రెండు, మూఁడు మొదలగునవిసంఖ్యార్థకములు. ఇద్దఱు, ముగ్గురు, మొదలగునవి సంఖ్యేయార్థకములు; రెండవ, మూఁడవ, మొదలగునవి పూరణార్థకములు.

౯. క్రియలవలనం గలిగినవి క్రియావాచకవిశేషణములు.—కొట్టుచున్న; కొట్టిన; కొట్టఁగల; కొట్టు, కొట్టెడు, కొట్టెడి.

౧౦. ఈక్రియాజన్య విశేషణములతుదను "అట్టి" అనునది వైకల్పికముగాఁ జేర్పంబడును.—కొట్టుచున్నట్టి, కొట్టుచున్న; కొట్టినట్టి, కొట్టిన, మొ.

౧౧. క్రియావాచకములకుఁదక్క మిగిలిన విశేషణములకు, ఐన, అగు, ఔ, అను క్రియాజన్యవిశేషణములు వైకల్పికముగా నంతాగమంబు లగును—నిగ్గైన, నిగ్గగు, నిగ్గౌ (చెక్కులు), నిగ్గు (చెక్కులు).

౧౨. లింగబోధక ప్రత్యయములతోఁ గూడిన విశేషణములకీ యాగమంబులు నిత్యముగా నగును.—యోగ్యుఁడగు పురుషుఁడు, మృదువగు వస్తువు, అందమగు పదార్థము.

౧౩. ఒకానొకచోఁ గొన్ని విశేష్యములు విశేషణములుగా వాడఁబడును.—పసిఁడికంచము, వెండిపళ్ళెము, రాగిచెంబు. [ఇచటఁ బసిఁడి మొదలగు విశేష్యములు విశేషణములుగా వాడఁబడినవి.]

సర్వనామములు.

౧. విశేష్యముల పునరుక్తిని నివారించుటకయి వానికి మాఱుగాఁ బ్రయోగింపఁబడు పదములు సర్వనామము లనఁబడును.

౨. సర్వనామములు విశేష్యములకు మాఱుగా నుపయోగింపఁబడునవి గాన విశేష్యములకుం బోలె లింగవిభక్తివచనములు వానికిని గలుగును. సంబోధన ప్రథమమాత్ర ముండదు. విశేషణములతోఁ గూడియుండునప్పుడు సంబోధనప్రథమయు నగును—ఓచిన్నవాఁడ, ఓచిన్నదాన.

౩. పురుషబోధక సర్వనామములు, సంబంధ సర్వనామములు, ప్రశ్నవాచక సర్వనామములు, విశేషణ సర్వనామములు, అని సర్వనామములు నాలుగు విధములు.

౪. పురుషములను దెలుపునవి పురుషబోధక సర్వనామములు. ప్రథమపురుషము, మధ్యమపురుషము, ఉత్తమపురుషము, అని పురుషములు మూఁడు.

౫. ప్రథమ పురుషమునం దక్క లింగభేదములేదు. ప్రథమ పురుషమునందు, వాఁడు, వీఁడు పుంలింగము; అది, ఇది, స్త్రీలింగమును నపుంసకలింగమును. నీవు, మధ్యమపురుషము. నేను, ఉత్తమపురుషము.

౬. పురుషత్రయ సర్వనామము లిట్లు రూపనిష్పత్తిఁ జెందును.

పురు.	లిం.	విభ.	ఏక.	బహు.
ప్ర.	పుం.	ప్ర.	వాఁడు.	వాండ్రు, వారు, వారలు.
			వీఁడు	వీండ్రు, వీరు, వీరలు.
,,	,,	ద్వి.	వానిన్	వారిన్, వారలన్, వాండ్రన్.
			వీనిన్	వీరిన్, వీరలన్, వీండ్రన్.
,,	,,	తృ.	వానిచేతన్. మొ.	వారిచేతన్. మొ.
			వీనిచేతన్. మొ	వీరిచేతన్. మొ.
,,	స్త్రీ.	ప్ర.	అది	వారు, వారలు.
			ఇది	వీరు, వీరలు,
,,	,,	ద్వి.	దానిన్	వారిన్, వారలన్.
			దీనిన్	వీరిన్, వీరలన్.
,,	,,	తృ.	దానిచేతన్. మొ.	వారిచేతన్. మొ.
			దీనిచేతన్. మొ.	వీరిచేతన్. మొ.
,,	న	ప్ర.	అది, ఇది.	అవి, ఇవి.
,,	,,	ద్వి.	దానిన్, దీనిన్.	వానిన్, వీనిన్.
,,	,,	తృ.	దానిచేతన్. మొ.	వానిచేతన్. మొ.
			దీనిచేతన్. మొ.	వీనిచేతన్. మొ.
మ.		ప్ర.	నీవు, ఈవు.	మీరు, మీరలు, ఈరు, ఈరలు.
,,		ద్వి.	నిన్నున్, నినున్.	మిమ్మున్, మిమున్.
,,		తృ.	నీచేతన్. మొ.	మీచేతన్. మొ.
ఉ.		ప్ర.	నేను, ఏను.	నేము, ఏము, మేము.
,,		ద్వి.	నన్నున్, ననున్.	మమ్మున్, మమున్.
,,		తృ.	నాచేతన్, మొ.	మాచేతన్, మొ.

[ఇంకను ద్వితీయయందు నొక్కిచూపుటకును రూపభేదములు వక్కాణింపఁబడినవి. తక్కినవి యూహించుకొనవలయును.]

౭. "తాను" అనునది ప్రథమపురుష సర్వనామముల పునరుక్తిని మాన్పుకొనుటకు వాడఁబడు నొకవిధమైన పురుషసర్వనామము—వాఁడు తాను నిన్న వచ్చినాఁడ నని చెప్పుచున్నాఁడు; అది తాను యోగ్యురాల ననుకొనుచున్నది; వారు తాము చెప్పినది నిజమందురు.

	ఏక	బహు.
ప్రథమాది.	తాను.	తాము, తారు, తమరు.
ద్వితీయ.	తన్నున్, తనున్	తమ్మున్, తమున్.
తృతీయాది.	తన (చేతన్. ము.)	తమ (చేతన్. ము.)

౮. పూజ్యమందు ప్రథమపురుషైకవచన పుంలింగమునకు అతఁడు, ఆయన, ఇతఁడు, ఈయన అనునవియు; స్త్రీలింగమునకు, ఆమె, ఆపె, ఆకె, ఈమె, ఈపె, ఈకె, అనునవియు; వచ్చును.

౯. "మనము" అనునది మధ్యమోత్తమపురుషముల కేకముగా నుపయోగింపఁబడు నిత్యబహువచనాంతమగు సర్వనామము. "మనము" అనుదానికి నీవును నేనును అని యర్థము. దీని ప్రథమా విభక్తి, మనము; ద్వితీ, మనలన్; తృతీయాది, మనచేతన్, మనల చేతన్. ము.

౧౦. మధ్యమోత్తమపురుష సర్వనామముల విశేషణములకుఁ గ్రమముగా నేకవచనమున, వు, ను, లును బహువచనమున, రు, ము, లును సంయోగంబు లగును:—నీవు బాలవు, నేను బాలను. ఈయోగములు పరంబు లగునప్పుడు ఉకారంబునకు అకారమగును:—నీవు ధన్యుఁడవు, నేను ధన్యుఁడను; మీరు ధన్యులరు, మేముధన్యులము. విశేషణము లికారాంతము లయ్యెనేని వాని, వు, ను, లకు, వి, ని, క్రమముగా నగును:—నీవు సుకృతివి, నేను సుకృతిని.

౧౧. ఏకవాక్యమునందలి మఱియొక నామముతోడి సంబంధమును గలిగియుండునవి సంబంధ సర్వనామములు.—ఎవఁడు తల్లిదండ్రుల మాటను వినునో వాఁడు బాగుపడును. [పై వాక్యములోని "ఎవఁడు" అనునది యీవాక్యమందలి "వాఁడు" అనునామముతో సంబంధించుచున్నది కాఁబట్టి సంబంధసర్వనామము.]

౧౨. ఏఁడు, ఏవాఁడు, ఎవ్వాఁడు, ఎవ్వఁడు, ఎవఁడు, ఎతఁడు, ఏతఁడు, ఏయన; ఎవ్వరిత, ఎవ్వర్త, ఎవ్వత, ఎవరిత, ఎవర్త, ఎవత, ఎవ్వరితి, ఎవ్వర్తి, ఎవతి, ఎవరితి, ఏవర్తి, ఎఏతి, ఎవ్వరితె, ఎవ్వర్తె, ఎవ్వతె, ఎవరితె, ఎవర్తె, ఎవతె, ఎవ్వర్తుక, ఎవ్వతుక, ఎవర్తుక, ఎవతుక, ఏమె, ఏపె, ఏకె, ఏబిడ, ఏయమ; ఎది, ఏది, ఎద్ది, ఏయది, ఎయ్యది; ఇవి సంబంధసర్వనామములు. ఇందు "ఏఁడు" మొదలగునవి మహదర్థకమునందును, "ఎవ్వరిత" మొదలగునవి మహత్యర్థకమునందును, "ఏది" మొదలగునవి యమహదర్థకమునందును వచ్చును.

౧౩. ప్రశ్నముల నడుగుటయందు దుపయోగపడునవి ప్రశ్నవాచక సర్వనామములు.—ఏసంవత్సరమున నీవు జన్మించితివి? ఎవ్వఁడు రావణుని సంహరించెను?

౧౪. సంబంధ సర్వనామములు, ఏ, ఎందఱు, ఎన్ని, ప్రశ్నములయందు వాడఁబడునుగానఁ బ్రశ్నవాచక సర్వనామములు.

౧౫. సర్వనామధర్మములను విశేషణధర్మములను గూడఁ గలిగి యుండునవి విశేషణసర్వనామములు—అందఱు. [దుర్జను లందఱు నిందింతురు; దుర్జనులందఱు నరులు నిందింతురు. ఇందు మొదటి వాక్యమునందు సర్వనామధర్మమును, రెండవవాక్యమునందు విశేషణ

ధర్మమును, 'అందఱు' అనుదానికిఁ గలదు. కావున విశేషణసర్వనామము.]

౧౬. నిర్దిష్టసర్వనామములు, అనిర్దిష్టసర్వనామములు, సంఖ్యావాచకసర్వనామములు, అని విశేషణ సర్వనామములు మూఁడు విధములు.

౧౭. తమతో సంబంధించువిషయములను నిర్దేశించునవి నిర్దిష్ట సర్వనామములు:—ఆ పట్టణము, ఈ గ్రామము. ఆ, ఈ, అను రెండును నిర్దిష్టసర్వనామములు. (కొందఱు వీనిని సర్వనామములుగాఁ జెప్పిరిగాని వీనియందుఁ గేవలవిశేషణధర్మమే కానఁబడుచుండుటంజేసి విశేషణము లని చెప్పుటయే మేలు.)

౧౮. సంయుక్తాక్షరములును, శ, ష, స, హ, ర, లును బరంబు లగునప్పుడు నెక్క ఆ, ఈ, ఏ, లు తాము హ్రస్వముంబొంది మీఁదివర్ణములకు వికల్పముగా ద్విత్వంబును బుట్టించును.—ఆ కాలము, అక్కాలము; ఈ కాలము, ఇక్కాలము; ఏ కాలము, ఎక్కాలము; ఆ శబ్దము, ఈ రూపము, ఏ ప్రోలు.

౧౯. తమతోసంబంధించువిషయముల నిర్దేశింపనివి యనిర్దిష్ట సర్వనామములు:—పెక్కుతెగలు, అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, పలు, అందఱు, అందొఱు, ఇందఱు, కొందఱు, పెక్కు, పెక్కండ్రు, పెక్కురు, పలువురు, పలుగుండ్రు, ఇవి, యనిర్దిష్టసర్వనామములు.

౨౦. సంఖ్యను జెప్పుటయందు వర్తించునవి సంఖ్యావాచక సర్వనామములు.—ఒకఁడు నిజము చెప్పెనుగాని యిద్దఱు కల్లలాడిరి. ఒక్కఁడు, ఒక్కరిత, ఒక్కటి, ఇద్దఱు, ఇరుగురు, రెండు, మూఁగురు, ముగ్గురు, ముగురు, మూఁడు, మొదలగునవి సంఖ్యావాచక సర్వ

నామములు. (ఒకఁడు మొదలగువానికి రూపాంతరంబు లనేకంబులు గలవు. (గ్రంథవిస్తరభీతిచే నవి యిం దుదాహరింపఁ బడనయ్యెను. వానినెల్లఁ దక్కుంగల వ్యాకరణముల వలనను, ఆర్యవ్యవహారంబు వలనను ఎఱుంగునది.)

క్రియ.

౧. వ్యాపారమును దెలుపుపదములు క్రియ లనఁబడును.—పోషించు, కొట్టు.

౨. ధాతువులకొనయందు ఉకార ముండును. (ప్రత్యయములతోడ గూడకమునుపు క్రియకు ధాతువనియు, నామమునకుఁ బ్రాతిపదికమనియు, పేళ్ళు.)

౩. క్రియలు తత్సమములు, ఆచ్ఛికములు, అని రెండు దెఱఁగులుగా నుండును. అందు తత్సమక్రియల యంతమందు 'ఇంచు' ఉండును.—పోషించు. ఈ యించు కొన్ని దేశ్యక్రియల యంతమందును గానఁబడు చున్నది.—ఆరగించు, ఆవులించు, తిలకించు, పరికించు, పలవించు. కొన్ని తత్సమక్రియల యంతమందు ద్విరుక్త లకార ముండును.—భాసిల్లు, రంజిల్లు, రాజిల్లు, వర్ధిల్లు, విలసిల్లు.

౪. గురువు లేనట్టియు యకారాంతములు కానట్టియు ధాతువుల కొకటి రెండచ్చులు గలవానికి వికల్పముగా నించునకుఁ బూర్వమున 'ఇయ్' ఆగమంబగును:—భుజించు, భుజియించు; గుణించు, గుణియించు; నగించు, నగియించు.

౫. సకర్మకములు, అకర్మకములు, అని క్రియలు రెండు విధములు.

౬. కర్మమును గోరునవి సకర్మకములు.—బాలుఁడు పాఠమును జదువుచున్నాఁడు. ఇచట "చదువు" ధాతువు సకర్మకము; "పాఠము" కర్మము (క్రియాఫలముఁ గలుగుచున్నదానిని పొందునది కర్మము). కర్మమును గోరనివి యకర్మకములు—పిల్లవాఁడు పరుగెత్తుచున్నాఁడు.

౭. కర్త్రర్థకప్రయోగము, కర్మార్థకప్రయోగము, అని సకర్మక క్రియలకు రెండుప్రయోగములు గలవు.

౮. కర్త ప్రథమగా నుండునది కర్త్రర్థకప్రయోగము—ఉపాధ్యాయుఁడు శిష్యుని శిక్షించెను. ఇచట "ఉపాధ్యాయుఁడు" కర్త. (ధాత్వర్థవ్యాపారమునకు ఆశ్రయమైనది కర్త.) కర్మము ప్రథమగా నుండునది కర్మార్థక ప్రయోగము—శిష్యుఁడు ఉపాధ్యాయునిచేత శిక్షింపఁబడెను.

౯. సమాపకములు, అసమాపకములు, అని క్రియలన్నియు రెండువిధములు. సమాపకములనఁగా ముగిసినవి—కొట్టుచున్నాఁడు. అసమాపకములనఁగా ముగియనివి—కొట్టి.

౧౦. స్వార్థకము, ప్రార్థనార్థకము, ఆశీరాద్యర్థకము, అని సమాపకక్రియలు మూఁడుభాగములు గలవి.

౧౧. వర్తమానకాలము, భూతకాలము, భవిష్యత్కాలము, తద్ధర్మార్థకము, అని స్వార్థకమందు నాలుగుకాలములు గలవు.

౧౨. ఇప్పుడు జరుగుచున్న కాలమును దెలుపునది వర్తమానకాలము:—పురుగులు ప్రాఁకుచున్నవి. వెనుక జరిగిన కాలమును దెలుపునది భూతకాలము:—పురుగులు ప్రాఁకెను. ముందు రాఁబోవు కాలమును దెలుపునది భవిష్యత్కాలము:—పురుగులు ప్రాఁకఁగలవు. పై మూఁడు కాలములయందును నొకటేగానుండు స్వభావాదులను దెలుపునది తద్ధర్మము:—పురుగులు ప్రాఁకును.

౧౩. అవ్యయములు, విశేషణములు, విశేష్యములు అని యున్న సహాయక క్రియలు మూడువిధములు. తుమున్నాద్యర్థకము, క్త్వార్థకము, శత్రర్థకము మొదలగునవి యవ్యయములు. ధాతువునకు క్రమముగా ద్రుతసహిత అకారమును, ఇకారమును, ద్రుతసహిత చున్ప్రత్యయమును చేర్చుటవలన తుమున్నాద్యర్థకాదులునూడును నిష్పన్నములగును:—

కొట్టన్ (తుమున్నాద్యర్థకము), కొట్టి (క్త్వార్థకము), కొట్టుచున్ (శత్రర్థకము). [అవ్యయములకు క్రియాకాంక్షములని, విశేషణములకు నామాకాంక్షములని, విశేష్యములకు ధాత్వర్థకాదు లని పేళ్లు.]

౧౪. భావము, వ్యతిరేకము, అని యర్థము ననుసరించిన రెండు భేదములు గలవు. వ్యతిరేకమనఁగా క్రియయొక్క అభావము.

౧౫. కర్తలనుబట్టి క్రియలకు, ప్రథమపురుషము, మధ్యమ పురుషము, ఉత్తమపురుషము, అని మూడుపురుషములు గలవు. ప్రథమ పురుషసర్వనామమునుగాని విశేష్యమునుగాని కర్తనుగాఁ గలది ప్రథమపురుషము; మధ్యమపురుషసర్వనామమును కర్తనుగాఁగలది మధ్యమపురుషము; ఉత్తమపురుష సర్వనామమును కర్తనుగాఁగలది ఉత్తమపురుషము.

౧౬. ప్రథమపురుషమునందక్క లింగభేదము లేదు. ప్రతి పురుషమునందును ఏకవచన బహువచన భేదము కలదు.

౧౭. మఱియు సహాయ క్రియలు, స్వతంత్రక్రియలు, శూన్య క్రియలు, అని క్రియలు ముత్తెఱంగులుగా నుండును. సహాయ క్రియలకే ఉపక్రియ లని పేరు.

ఉపక్రియలు.

౧౫. కాలము మొదలగువాని నేర్పఱచుటయందుఁ గ్రియలకు సహాయముగా వచ్చుక్రియలు ఉపక్రియలనఁబడును. తెలుఁగున నట్టి యుపక్రియలు నాలుగు —ఉండు, కలుగు, పడు, కొను.

ఉపక్రియల రూపనిష్పత్తి.

౧. ఉండుధాతువు.

వర్తమానకాలము.

పురుషము.	లింగము.	ఏకవచనము	బహువచనము.
ప్ర.	పుం.	ఉన్నాఁడు.	ఉన్నారు.
,,	స్త్రీ.	ఉన్నది.	ఉన్నారు.
,,	న.	ఉన్నది.	ఉన్నవి.
మ.		ఉన్నావు.	ఉన్నారు.
ఉ.		ఉన్నాను.	ఉన్నాము.

[ఈ క్రియ యింతవఱకే యుపక్రియగా నుపయోగింపఁబడును.]

౨. కలుగుధాతువు.

వర్తమానకాలము.

ప్ర.	పుం.	కలఁడు.	కలరు.
,,	స్త్రీ.	కలదు.	కలరు.
,,	న.	కలదు.	కలవు.
మ.		కలవు.	కలరు.
ఉ.		కలను.	కలము.

[ఈ క్రియయు నింతవఱకే యుపక్రియగా నుపయోగింపఁబడును.]

3. పడుధాతువు.

సమాపకములు.

స్వార్థకము; భావము.

వర్తమానకాలము.

పురు.	లిం.	ఏక.	బహు.
ప్ర.	పుం.	పడుచున్నాఁడు.	పడుచున్నారు.
,,	స్త్రీ.	పడుచున్నది.	పడుచున్నారు.
,,	న.	పడుచున్నది.	పడుచున్నవి.
మ.		పడుచున్నావు.	పడుచున్నారు.
ఉ.		పడుచున్నాను.	పడుచున్నాము.

భూతకాలము.

ప్ర. పుం.	స్త్రీ.	పడియెను, పడెను.	పడిరి.
,,	న.	పడియెను, పడెను.	పడియెను, పడెను.
మ.		పడితివి, పడితి.	పడితిరి.
ఉ.		పడితిని.	పడితిమి.

భవిష్యత్కాలము.

ప్ర.	పుం.	పడఁగలఁడు.	పడఁగలరు.
,,	స్త్రీ.	పడఁగలదు.	పడఁగలరు.
,,	న.	పడఁగలదు.	పడఁగలవు.
మ.		పడఁగలవు.	పడఁగలరు.
ఉ.		పడఁగలను.	పడఁగలము.

తద్ధర్మము.

			ఏకవచనము	బహువచనము
ప్ర.	పుం.	స్త్రీ.	పడును.	పడుదురు.
,,	న.		పడును.	పడును.
మ.			పడుదువు, పడుదు.	పడుదురు.
ఉ.			పడుదును.	పడుదుము.

తద్ధర్మము - రూపాంతరము.

			ఏకవచనము	బహువచనము
ప్ర.	పుం.	స్త్రీ.	పడియెడును, పడెడును, పడియెడిని, పడెడిని.	పడియెదరు, పడెదరు.
,,	న.		పడియెడును, పడెడును, పడియెడిని, పడెడిని.	పడియెడును, పడెడును, పడియెడిని, పడెడిని.
మ.			పడియెదవు, పడెదవు, పడియెదు, పడెదు.	పడియెదరు, పడెదరు.
ఉ.			పడియెదను, పడెదను.	పడియెదము, పడెదము.

వ్యతిరేకము.

తద్ధర్మము.

		ఏకవచనము	బహువచనము
ప్ర.	పుం.	పడఁడు.	పడరు.
,,	స్త్రీ.	పడదు.	పడరు.
,,	న.	పడదు.	పడవు.
మ.		పడవు.	పడరు.
ఉ.		పడను.	పడము.

ప్రార్థనార్థకము.

౧. భావము.

	ఏ.	బ.
మ.	పడుము, పడు.	పడుఁడు, పడుఁడీ.

ఉభయకర్తృకము—పడుదము.

౨. వ్యతిరేకము.

మ.	పడకుము, పడకు.	పడకుఁడు, పడకుఁడీ.

ఆశీరాద్యర్థకము—పడెడున్, పడియెడున్, పడుతన్.

అసమాపకములు.

౧. క్రియాకాంక్షములు.

౧. పడి, క్త్వార్థకము.
౨. పడక, వ్యతిరేకక్త్వార్థకము.
౩. పడఁ, తుమున్నాద్యర్థకము.
౪. పడుచుఁ, శత్రర్థకము.
౫. పడుడుఁ, ఆనంతర్యార్థకము.
౬. పడినఁ, పడ్డన్, చేదాద్యర్థకము.

౨. నామాకాంక్షములు.

౧. పడుచున్న, వర్తమానార్థక విశేషణము.
౨. పడిన, పడ్డ, భూతార్థకవిశేషణము.
౩. పడఁగల, భవిష్యదర్థకవిశేషణము.
౪. పడు, పడియెడు, పడెడు, పడియెడి, పడెడి, తద్ధర్మార్థక విశేషణము.
౫. పడని, వ్యతిరేకార్థక విశేషణము.

---

౩. ధాత్వర్థకములు.

౧. పడుట, ధాత్వర్థకము.
౨. పడమి, వ్యతిరేకధాత్వర్థకము.

[దీనికి స్వతంత్ర క్రియ యగునప్పుడుసయిత మీరూపములే వచ్చును.]

౮. కొనుధాతువు.

సమాపకము, సార్థకము.

భావము.

వర్తమానకాలము.

ప్ర.	పుం.	కొనుచున్నాడు,	కొనుచున్నారు,
		కొన్చున్నాడు,	కొన్చున్నారు,
		కొంచున్నాడు,	కొంచున్నారు.
ప్ర.	స్త్రీ.	కొనుచున్నది,	కొనుచున్నారు,
		కొన్చున్నది,	కొన్చున్నారు,
		కొంచున్నది,	కొంచున్నారు.
,,	న.	కొనుచున్నది,	కొనుచున్నవి,
		కొన్చున్నది,	కొన్చున్నవి,
		కొంచున్నది,	కొంచున్నవి.
మ.		కొనుచున్నావు,	కొనుచున్నారు,
		కొన్చున్నావు,	కొన్చున్నారు,
		కొంచున్నావు,	కొంచున్నారు.
ఉ.		కొనుచున్నాను,	కొనుచున్నాము,
		కొన్చున్నాను,	కొన్చున్నాము,
		కొంచున్నాను,	కొంచున్నాము.

భూతకాలము.

ప్ర.	పుం. స్త్రీ.	కొనియెను, కొనెను.	కొనిరి.
,,	న.	కొనియెను, కొనెను.	కొనియెను, కొనెను.
మ.		కొంటివి, కొంటి.	కొంటిరి.
ఉ.		కొంటిని.	కొంటిమి.

భవిష్యత్కాలము.

ప్ర. పుం.	కొనఁగలఁడు.	కొనఁగలరు.
,, స్త్రీ.	కొనఁగలదు.	కొనఁగలరు.
,, న.	కొనఁగలదు.	కొనఁగలవు.
మ.	కొనఁగలవు.	కొనఁగలరు.
ఉ.	కొనఁగలను.	కొనఁగలము.

తద్ధర్మము.

ప్ర. పుం. స్త్రీ.	కొనును.	కొనుదురు, కొందురు, కొంద్రు, కొండురు, కొండ్రు.
,, న.	కొనును.	కొనును.
మ.	కొనుదువు, కొందువు,	కొనుదురు, కొందురు, కొంద్రు,
	కొనుదు,	కొండురు, కొండ్రు.
	కొందు, కొండువు, కొండు.	
ఉ.	కొనుదును,	కొనుదుము,
	కొందును,	కొందుము,
	కొండును,	కొండుము.

తద్ధర్మము రూపాంతరము.

		ఏకవచనము	బహువచనము
ప్ర.	పుం. స్త్రీ.	కొనియెడును, కొనెడును, కొనియెడిని, కొనెడిని.	కొనియెదరు, కొనెదరు.
,,		కొనియెడును, కొనెడును, కొనియెడిని, కొనెడిని.	కొనియెడును, కొనెడును, కొనియెడిని, కొనెడిని.
మ.		కొనియెదవు, కొనెదవు, కొనియెదు, కొనెదు.	కొనియెదరు, కొనెదరు.
ఉ.		కొనియెదను, కొనెదను.	కొనియెదము, కొనెదము.

వ్యతిరేక తద్ధర్మము.

ప్ర.	పుం.	కొనఁడు.	కొనరు.
,,	స్త్రీ.	కొనదు.	కొనరు.
,,	న.	కొనదు.	కొనవు.
మ.		కొనవు.	కొనరు.
ఉ.		కొనను.	కొనము.

ప్రార్థనార్థకము.

౧. భావము.

మ. కొనుము, కొమ్ము. కొనుఁడు, కొండు.

ఉభయకర్తృకము—కొనుదము, కొందము, కొండము.

---

౨. వ్యతిరేకము.

మ. కొనకుము, కొనకు. కొనకుఁడు.

ఆశీరాద్యర్థకము—కొనియెడును, కొనెడును, కొనుతను.

అసమాపకములు.

౧. క్రియాకాంక్షములు.

౧. కొని, క్త్వార్థకము.
౨. కొనక, వ్యతిరేక క్త్వార్థకము.
౩. కొనన్, తుమున్నాద్యర్థకము.
౪. కొనుచున్, కొన్చున్, కొంచున్, శత్రర్థకము.
౫. కొనఁగన్. ఆనంతర్యార్థకము.
౬. కొనినన్, కొన్నన్, చేదాద్యర్థకము.

---

౨. నామాకాంక్షములు.

౧. కొనుచున్న, కొన్చున్న, కొంచున్న, వర్తమానార్థక విశేషణము.
౨. కొనిన, కొన్న, భూతార్థక విశేషణము.
౩. కొనఁగల, భవిష్యదర్థక విశేషణము.
౪. కొను, కొనియెడు, కొనెడు, కొనియెడి, కొనెడి, తద్ధర్మార్థక విశేషణము.
౫. కొనని, వ్యతిరేకార్థక విశేషణము.

౧. కొనుట, కొంట, ధాత్వర్థకము.
౨. కొనమి, వ్యతిరేక ధాత్వర్థకము.

[ఈ క్రియకును స్వతంత్రముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినప్పుడీ రూపములే వచ్చును.]

స్వతంత్రక్రియలు.

౧. ఇంచు అంతమందుఁ గలధాతువులకు వర్తమానార్థకము, భవిష్యదర్థకము, ప్రార్థనార్థకము, వ్యతిరేకార్థకము, తుమున్నర్థకము, ప్రేరణార్థకము, మొదలైనవి పరంబులగునపుడు చకారంబునకు పకారం బగును—పోషించు—పోషింపు చున్నాఁడు, పోషింపఁగలఁడు, పోషింపుము, పోషింపఁడు, పోషింపక, పోషింపించు, మొ.

పోషించు, కొట్టు, ధాతువులు.

౧. కర్తర్థకప్రయోగము.

సమాపకము-స్వార్థకము.

భావము.

వర్తమాన కాలము.

౨. ధాతువుయొక్క శత్రర్థక రూపమునకు తుదను ఉండు ధాతువుయొక్క వర్తమానకాలరూపములను జేర్చుటవలన వర్తమాన కాలము నిష్పన్నమగును:—

ప్ర.	పుం.	పోషించుచున్నాఁడు.	పోషించుచున్నారు.
	స్త్రీ.	పోషించుచున్నది.	పోషించుచున్నారు.
	న.	పోషించుచున్నది.	పోషించుచున్నవి.
మ.		పోషించుచున్నావు.	పోషించుచున్నారు.
ఉ.		పోషించుచున్నాను.	పోషించుచున్నాము.
ప్ర.	పుం.	కొట్టుచున్నాఁడు.	కొట్టుచున్నారు.
	స్త్రీ.	కొట్టుచున్నది.	కొట్టుచున్నారు.
	న.	కొట్టుచున్నది.	కొట్టుచున్నవి.
మ.		కొట్టుచున్నావు.	కొట్టుచున్నారు.
ఉ.		కొట్టుచున్నాను.	కొట్టుచున్నాము.

౨. భూతకాలము.

3. ప్రథమపురుషైకవచన నపుంసకలింగ బహువచనములందు ధాతువుతుదను 'ఎను' వర్ణకము చేర్పఁబడును. పుంలింగ స్త్రీలింగ బహువచనములందు 'రి' వర్ణకమును; మధ్యమపురుషైకవచన బహువచనములందుఁ గ్రమముగా, ఇవి, ఇరి, వర్ణకములును; ఉత్తమ పురుషైకవచన బహువచనములందుఁ గ్రమముగా, ఇని, ఇమి, వర్ణక

ములును; క్త్వార్థకరూపము తుదను చేర్చఁబడును. 'తివి' లోని 'వి' వర్ణకము వైకల్పికముగా లోపించును:—

ప్ర.	పుం. స్త్రీ.	పోషించెను.	పోషించిరి.
	న.	పోషించెను.	పోషించెను.
మ.		పోషించితివి, పోషించితి.	పోషించితిరి.
ఉ.		పోషించితిని.	పోషించితిమి.
ప్ర.	పుం. స్త్రీ.	కొట్టెను.	కొట్టిరి.
	న.	కొట్టెను.	కొట్టెను.
మ.		కొట్టితివి, కొట్టితి.	కొట్టితిరి.
ఉ.		కొట్టితిని.	కొట్టితిమి.

3. భవిష్యత్కాలము.

౮. ధాతువుయొక్క తుమున్నర్థకరూపము తుదను కలుగు ధాతువుయొక్క వర్తమానకాలరూపములను చేర్చుటవలన భవిష్యత్కాలము నిష్పన్నమగును:—

ప్ర.	పుం.	పోషింపఁగలఁడు.	పోషింపఁగలరు.
	స్త్రీ.	పోషింపఁగలదు.	పోషింపఁగలరు.
	న.	పోషింపఁగలదు.	పోషింపఁగలవు.
మ.		పోషింపఁగలవు.	పోషింపఁగలరు.
ఉ.		పోషింపఁగలను.	పోషింపఁగలము.
ప్ర.	పుం.	కొట్టఁగలడు.	కొట్టఁగలరు.
	స్త్రీ.	కొట్టఁగలదు.	కొట్టఁగలరు.
	న.	కొట్టఁగలదు.	కొట్టఁగలవు.
మ.		కొట్టఁగలవు.	కొట్టఁగలరు.
ఉ.		కొట్టఁగలను.	కొట్టఁగలము.

౮. తద్ధర్మము.

౫౯. ప్రథమపురుషైకవచన నపుంసకలింగ బహువచనములందు నువర్ణకమును, రూపాంతరమునందు ప్రత్యయసహితములగు ఎడు, ఎడి వర్ణకములును, పుంలింగ, స్త్రీలింగ బహువచనములందు దురు వర్ణకమును, రూపాంతరమునందు ఎదరు వర్ణకమును, మధ్యమపురుషైకవచన బహువచనములందు క్రమముగా, దువు, దురు వర్ణకములును, రూపాంతరమునందు ఎదవు, ఎదరు, వర్ణకములును, ఉత్తమపురుషైకవచన బహువచనములందు క్రమముగా, దును, దుము, వర్ణకములును, రూపాంతరమునందు ఎదను, ఎదము, వర్ణకములును, ధాతువు తుదను జేర్చుటవలన తద్ధర్మార్థకము సంపన్నమగును.—వీనిలో మధ్యమపురుషమునందలి వువర్ణకము వైకల్పికముగా లోపించును. అప్పుడు తుది అకారమునకు ఉకారమగును.

ప్ర. పుం. స్త్రీ.	పోషించును.	పోషింపుదురు, పోషింతురు.
న.	పోషించును.	పోషించును.
మ.	పోషింపుదువు, పోషింపుదు.	పోషింపుదురు, పోషింతురు.*
	పోషింతువు, పోషింతు.	పోషింత్రు.
ఉ.	పోషింపుదును, పోషింతును.	పోషింపుదుము, పోషింతుము.

ప్ర. పుం. స్త్రీ.	కొట్టును.	కొట్టుదురు.
న.	కొట్టును.	కొట్టును.
మ.	కొట్టుదువు, కొట్టుదు.	కొట్టుదురు.
ఉ.	కొట్టుదును.	కొట్టుదుము.

* ఇంచునకు దువర్ణకము పరమగునప్పుడు వైకల్పికముగా చువర్ణకము లోపించి దకారమునకు తకారమగును; దానికి రువర్ణకము పరమయ్యెనేని ఉకారము వైకల్పికముగా లోపించును.—పోషింత్రు, నిందింత్రు.

రూపాంతరము.

ప్ర.	పుం. స్త్రీ.	పోషించెడునన్, పోషించెడిన్.	పోషించెదరు.
	న.	పోషించెడున్, పోషించెడిన్.	పోషించెడున్, పోషించెడిన్.
మ.		పోషించెదవు, పోషించెదు.	పోషించెదరు.
ఉ.		పోషించెదను.	పోషించెదము.
ప్ర.	పుం. స్త్రీ	కొట్టెడున్, కొట్టెడిన్.	కొట్టెదరు.
	న.	కొట్టెడున్, కొట్టెడిన్.	కొట్టెడుఁ, కొట్టెడిఁ.
మ.		కొట్టెదవు, కొట్టెదు.	కొట్టెదరు.
ఉ.		కొట్టెదను.	కొట్టెదము.

వ్యతిరేకము.

తద్ధర్మార్థకము.

౭. ప్రథమపురుషైకవచనమునఁ బుంలింగమందు 'డు' వర్ణకమును, స్త్రీలింగ నపుంసకలింగములయందు దువర్ణకమును, బహువచనమునఁ బుంలింగ స్త్రీలింగములయందు రువర్ణకమును, నపుంసకలింగమునందు వువర్ణకమును, మధ్యమపురుషైకవచన బహువచనములయందుఁ గ్రమముగా, వు, రు, వర్ణకములును, ఉత్తమపురుషైకవచన బహువచనములయందుఁ గ్రమముగా, ను, ము, వర్ణకములును, తుమున్నర్థకరూపము తుదను జేర్చుటవలన వ్యతిరేకతద్ధర్మార్థకము నిష్పన్నమగును:—

ప్ర.	పుం.	పోషింపఁడు.	పోషింపరు.
,,	స్త్రీ.	పోషింపదు.	పోషింపరు.
,,	న.	పోషింపదు.	పోషింపవు.
మ.		పోషింపవు.	పోషింపరు.
ఉ.		పోషింపను.	పోషింపము.

ప్ర.	పుం.	కొట్టెడు.	కొట్టరు.
	స్త్రీ.	కొట్టెదు.	కొట్టరు.
	న.	కొట్టెదు.	కొట్టవు.
మ.		కొట్టవు.	కొట్టరు.
ఉ.		కొట్టను.	కొట్టము.

ప్రార్థనార్థకము.

౧. మధ్యమపురుషైకవచన బహువచనములయందుఁ గ్రమముగా, ము, ఁడు, వర్ణకములు ధాతువుతుదను చేర్చుటవలన ప్రార్థనార్థకము నిష్పన్న మగును. పురుషములు లేవు.

పురు.	ఏక.	బహు.
మ.	పోషింపుము.	పోషింపుఁడు.
మ.	కొట్టుము.	కొట్టుఁడు.

౨. ప్రార్థనార్థకమునం దుది ఉకారమునకు, అ, ఆ, ఇ, ఈ, లు వైకల్పికముగా నగును. — పోషింపుమ, పోషింపుమా; కొట్టుమి, కొట్టుమీ; పోషింపుఁడ, పోషింపుఁడా; కొట్టుఁడి, కొట్టుఁడీ.

౩. వ్యతిరేకార్థక మధ్యమ పురుషమునకు ఎ, ఏ, ఒ, ఓ, అయ్య, అమ్మ, చేర్చుటవలనను ప్రార్థనార్థక మగును—పోషింపవె, పోషింపవే; పోషింపవొ, పోషింపవో; కొట్టరె, కొట్టరే; పోషింపరయ్య, కొట్టరమ్మ.

ఉభయకర్తృక ప్రార్థనార్థకము.

౪. దమువర్ణకము ధాతువుతుదను చేర్చుటవలన ఉభయకర్తృక ప్రార్థనార్థకము నిష్పన్నమగును.—పోషింపుదము, పోషింతేము; కొట్టుదము.

వ్యతిరేక ప్రార్థనార్థకము.

౫. మధ్యమ పురుషైకవచన బహువచనములందుఁ గ్రమముగా, కుము, కుఁడు, వర్ణకములు తుమున్నర్థక రూపము తుదను జేర్చుటవలన వ్యతిరేక ప్రార్థనార్థకము నిష్పన్నమగును. అపుడు తుమున్నర్థక రూపమందలి ద్రుతము లోపించును.

	ఏక.	బహు.
మ.	పోషింపకుము.	పోషింపకుఁడు.
మ.	కొట్టకుము.	కొట్టకుఁడు.

ఆశీరాద్యర్థకము.

౧. ద్రుతసహితములగు ఎడు, తన్, వర్ణకములు ధాతువు తుదను జేర్చుటవలన ఆశీరాద్యర్థకము నిష్పన్నమగును. — పోషించెడున్, పోషించుతన్. కొట్టెడున్, కొట్టుతన్.

౨. తద్ధర్మార్థకము తుదను, కాతన్, కావుతన్, కాక, వీనిని జేర్చుటవలనను ఆశీరాద్యర్థక మగును. పోషించుఁగాతన్, పోషింతురు గావుతన్, కొట్టుదురుగాక.

౩. ప్రశ్నముల నడుగునపుడు క్రియాపదంబులమీఁద, అ, ఏ లు వచ్చును.—వానిఁ బోషించితివా? వారు కొట్టిరే?

౪. క్రియాపదంబులమీఁద సందేహార్థమునందు, ఒ, ఓ, లు వచ్చును.—కొట్టునో, కొట్టెఁడో.

అసమాపకములు.

౧. అవ్యయములు.

క్త్వార్థకము.

౧. ధాతువుకొనయందలి ఉకారమును ఇకారముగాఁ జేయుట వలన క్త్వార్థకము నిష్పన్నమగును.—పోషించి, కొట్టి.

ఇకారము పరమగునప్పుడు యకారాంతధాతువుల యాకు సకారమగును.—(చేయు+ఇ) చేసి. ఈకార్యము ఎ, కొను, పరమగునప్పుడు సహితము కలుగును.—చేసిరి, చేసెను, చేసెడిన్, చేసికొను.

వ్యతిరేక క్త్వార్థకము.

౨. తుమున్నర్థకరూపము తుదను కవర్ణకము చేర్చుటవలన వ్యతిరేక క్త్వార్థకము నిష్పన్నమగును. అప్పుడు ద్రుతములోపించును.—పోషింపక, కొట్టక.

తుమున్నాద్యర్థకము.

౩. ధాతువుతుదను ద్రుతసహితమగు అకారము జేర్చుట వలన తుమున్నాద్యర్థకము నిష్పన్నమగును.—పోషింపన్, కొట్టన్.

శత్రర్థకము.

౪. ధాతువుకొనను ద్రుతసహితమగు చువర్ణకము చేర్చుట వలన శత్రర్థకము నిష్పన్నమగును.—పోషించుచున్, కొట్టుచున్.

ఆనంతర్యార్థకము.

౫. ధాతువుకొనను ద్రుతసహితమగు డువర్ణకము చేర్చుట వలన ఆనంతర్యార్థకము నిష్పన్నమగును.—పోషింపుడున్, కొట్టుడున్.

చేదాద్యర్థకము.

౬. క్త్వార్థకరూపము తుదను ద్రుతసహిత నవర్ణకము చేర్చుట వలన చేదాద్యర్థకము నిష్పన్నమగును.—పోషించినన్, కొట్టినన్.

౨. విశేషణములు.

వర్తమానార్థక విశేషణము.

౧. శత్రర్థకరూపము తుదను ఉన్న యనునది చేర్చుటవలన వర్తమానార్థక విశేషణము నిష్పన్న మగును.—పోషించుచున్న, కొట్టుచున్న.

భూతార్థక విశేషణము.

౨. క్త్వార్థకరూపము తుదను నవర్ణకముఁ జేర్చుటవలన భూతార్థకవిశేషణము నిష్పన్నమగును.—పోషించిన, కొట్టిన.

భవిష్యదర్థక విశేషణము.

౩. తుమున్నర్థకరూపము తుదను కల యనునది చేర్చుటవలన భవిష్యదర్థకవిశేషణము నిష్పన్నమగును.—పోషింపఁగల, కొట్టఁగల.

తద్ధర్మార్థకవిశేషణము.

౪. ధాతువుతుదను, ఎడు, ఎడి, వర్ణకములు వైకల్పికముగాఁ జేర్చుటవలన తద్ధర్మార్థకవిశేషణము నిష్పన్నమగును.—పోషించు, పోషించెడు, పోషించెడి; కొట్టు, కొట్టెడు, కొట్టెడి.

వ్యతిరేకార్థకవిశేషణము.

౫. తుమున్నర్థకరూపము తుదను నివర్ణముఁ జేర్చుటవలన వ్యతిరేకార్థక విశేషణము నిష్పన్నమగును.—పోషింపని, కొట్టని.

---

౩. విశేష్యములు.

ధాత్వర్థకము.

౧. ధాతువుతుదను టవర్ణకము చేర్చుటవలన ధాత్వర్థకము నిష్పన్నమగును.—పోషించుట, కొట్టుట.

వ్యతిరేక ధాత్వర్థకము.

౨. తుమున్నర్థకరూపము తుదను మివర్ణకము చేర్చుటవలన వ్యతిరేక ధాత్వర్థకము నిష్పన్నమగును.—పోషింపమి, కొట్టమి.

కృదంతములు.

౩. ధాతువులతుదను కొన్ని ప్రత్యయములను జేర్చుటవలన నేర్పడు విశేష్యములు కృదంతములనఁబడును—ఏలిక (ఏలు), కలిమి (కలుగు), కొనుబడి (కొను), మొ.

---

౮. కర్మార్థక ప్రయోగము.

౧. సకర్మకధాతువుల తుమున్నర్థకరూపము తుదను పడు ధాతువు చేర్చుటవలన కర్మార్థకము నిష్పన్నమగును.—పోషింపఁబడు, కొట్టఁబడు.

౨. సమాపకములును, అసమాపకములును, అగు పెక్కురూపములు, పడు ధాతువుయొక్క ఆయారూపములను పైయట్లు చేర్చుటవలన నేర్పడును.—పోషింపఁబడుచున్నాఁడు, కొట్టఁబడుచున్నాఁడు; పోషింపఁబడి, కొట్టఁబడి. మొ.

ఆత్మనేపదార్థకము.

౧. క్రియాఫలము కర్తను జెందునపుడది యాత్మనేపదార్థక మనఁబడును. ధాతువుతుదను కొనుధాతువు చేర్చుటవలన ఆత్మనేపదార్థకము నిష్పన్నమగును. అప్పుడు ధాతువు కొనయందలి ఉకారమునకు వైకల్పికముగా ఇకారమగును.—పోషించుకొను, పోషించికొను; కొట్టుకొను, కొట్టికొను.

౨. సమాపకములును, అసమాపకములును, అగు నన్ని రూపములును ధాతువుతుదను పైయట్లు కొనుధాతువు రూపములను జేర్చుట వలన నేర్పడును. కర్త్రర్థకాదులను వెనుక చెప్పినతీరునసే యోజింగునది.

౧. ఆత్మనేపదకర్త్రర్థకము.

పోషించుకొనుచున్నాఁడు, పోషించికొనుచున్నాఁడు, పోషించుకొని, పోషించికొని; కొట్టుకొనుచున్నాఁడు, కొట్టికొనుచున్నాఁడు, కొట్టుకొని, మొ.

౨. ఆత్మనేపదకర్మార్థకము.

పోషించుకొనఁబడుచున్నాఁడు, పోషించికొనఁబడుచున్నాఁడు, పోషించుకొనఁబడి, పోషించికొనఁబడి; కొట్టుకొనఁబడుచున్నాఁడు, కొట్టికొనఁబడుచున్నాఁడు, కొట్టుకొనఁబడి, కొట్టికొనఁబడి. మొ.

ప్రేరణార్థకము.

౧. మఱియొకనిచేఁ జేయించునది ప్రేరణార్థక మనఁబడును. ధాతువుతుదను ఇంచు చేర్చుటవలన ప్రేరణార్థకము నిష్పన్నమగును.—పోషింపించు, కొట్టించు.

౨. సమాపకరూపములును, అసమాపకరూపములును, కర్త్రర్థకము మొదలయినవియు, పైన చెప్పినచొప్పున గ్రహింపవలయు.

౧. ప్రేరణకర్త్రర్థకము.

పోషింపించుచున్నాఁడు, పోషింపించి; కొట్టించుచున్నాఁడు, కొట్టించు. మొ.

౨. ప్రేరణకర్మార్థకము.

పోషింపించఁబడుచున్నాఁడు, పోషింపింపఁబడి, కొట్టింపఁబడుచున్నాఁడు, కొట్టింపఁబడి. ము.

౩. ప్రేరణాత్మనేపదకర్త్రర్థకము.

పోషింపించుకొనుచున్నాఁడు, పోషింపించికొనుచున్నాఁడు. పోషింపించుకొని, పోషింపించికొని; కొట్టించుకొనుచున్నాఁడు, కొట్టించికొనుచున్నాఁడు, కొట్టించుకొని, కొట్టించికొని. ము.

౪. ప్రేరణాత్మనేపదకర్మార్థకము.

పోషింపించుకొనఁబడుచున్నాఁడు, పోషింపించికొనఁబడుచున్నాఁడు, పోషింపించుకొనఁబడి, పోషింపించికొనఁబడి; కొట్టించుకొనఁబడుచున్నాఁడు, కొట్టించికొనఁబడుచున్నాఁడు, కొట్టించుకొనఁబడి, కొట్టించికొనఁబడి. ము.

న్యూనక్రియలు.

౧. కొన్ని కాలములయందును, పురుషములయందును మాత్రము ప్రయోగింపఁబడు క్రియలు న్యూనక్రియలు. — ఒల్లఁడు, వలయును. ము.

౨. 'ఒల్లఁడు' దీనికి వ్యతిరేకమునందే కాని భావంబునఁ బ్రయోగము లేదు; ఈప్రకారముగానె వలయును, వలెను, వలదు, కూడును, కూడదు, మొదలగునవియుఁ గొన్నియెడలమాత్రమె ప్రయోగింపఁబడును.

---

౧. మఱియు సాధారణక్రియలు, నిపాతనక్రియలు, అని క్రియలు రెండువిధములు గలవి.

౨. ధాతువు తుదను ద్రుతసహిత అకారమును, ము, ఁడు, వర్ణకములును, చేర్చుటవలనఁ గ్రమముగా తుమున్నాద్యర్థకమును, ప్రార్థనార్థకమును, నిష్పన్నమగునవి సాధారణక్రియలు.——

ధాతువు.	తుమున్నాద్యర్థకము.	ప్రార్థనార్థకము.
పోషించు	పోషింపన్	పోషింపుము, పోషింపుఁడు.
భరించు	భరింపన్	భరింపుము, భరింపుఁడు.
కొట్టు	కొట్టన్	కొట్టుము, కొట్టుఁడు.
వండు	వండన్	వండుము, వండుఁడు.

3. తుమున్నర్థకమునందును, ప్రార్థనార్థకమునందును వేఱు రూపములను బొందునవి నిపాతనక్రియలు.——

ధాతు.	తుము.	ప్రార్థ.
అగు	కాన్	కమ్ము, కండు.
వచ్చు	రాన్	రమ్ము, రండు.
చొచ్చు	చొరన్	చొరుము, చొరుఁడు.
చూచు	చూడన్	చూడుము, చూడుఁడు.
ఇచ్చు	ఈన్, ఈయన్, ఇయ్యన్	ఇమ్ము, ఇండు.
తెచ్చు	తేన్, తేరన్	తెమ్ము, తెండు, తేరుము, తేరుఁడు.
చచ్చు	చాన్, చావన్	చావుము, చావుఁడు.
నొచ్చు	నోన్, నోవన్, నొవ్వన్	నొవ్వుము, నొవ్వుఁడు, నోవుము, నోవుఁడు.
పోవు	పోన్, పోవన్	పొమ్ము, పొండు.
అను	అనన్, నాన్	అనుము, అనుఁడు.

ధాతు.	రూపము.	ప్రార్థ.
కను	కను, కాను	కనుము, కనుండు.
పిలుచు	పిలువు	పిలుపుము, పిలుండు, పిలుపుము, పిలుపుండు.
లేచు	లేవు	లెమ్ము, లెండు.
నిలుచు	నిలువవు	నిలుపుము, నిలుండు, నిలుపుము, నిలుపుండు. మొదలగునవి.

ప్రేరణార్థకము.

౧. క్రియలు ప్రేరణార్థకములు, సమరూపక్రియలు, భిన్నరూప క్రియలు, అని రెండు దెఱంగులు.

౨. ధాతువుతుదను ఇంచు చేర్చుటవలన నిష్పన్న మగునవి సమరూపక్రియలు. — (పోషించు) పోషింపించు; (కొట్టు) కొట్టించు. అట్లుగాక వేఱువేఱు రూపములను జెందునవి భిన్నరూప క్రియలు.— (రంజిల్లు) రంజిలుచు; (అడఁగు) అడఁచు.

భిన్నరూపక్రియల పట్టిక.

స్వార్థకము.	ప్రేరణము.
పూను	పూనుచు, పూనించు.
తేలు	తేలుచు, తేలించు.
ముగియు	ముగియించు, ముగిడించు.
కుదురు	కుదురుచు, కుదిరించు.
విను	వినుచు, వినిపించు.
అను	అనుపించు.
తిను	తినుపించు.
కను	కనిపించు, కానిపించు.
మెచ్చు	మెచ్చించు, మెప్పించు.
మాను	మానుచు, మానుపు, మానిపించు, మానించు.
మను	మనుచు, మనుపు.
అడఁగు	అడఁచు, అడఁగించు.
మాయు	మాపు, మాయించు.
కరఁగు	కరఁగు, కరఁగించు.
పడియు	పడుచు.
కలఁగు	కలఁచు, కలఁగించు.
ఉడుగు	ఉడుపు, ఉడిగించు.

స్వార్థకము.	ప్రేరణము.	స్వార్థకము.	ప్రేరణము.
కడచు	కడపు.	పెరుగు	పెనుచు, పెంచు.
కుడుచు	కుడుపు, కుడిపించు.	తునుఁగు	త్రుంచు.
ఆఁగు	ఆఁచు, ఆఁపు, ఆఁగించు.	మునుఁగు	మునుచు, ముంచు.
రేఁగు	రేఁచు, రేఁపు, రేఁగించు.	చొచ్చు	చొనుపు, చొప్పించు.
పాయు	పాచు, పాపు.	బిగియు	బిగుచు, బిగియించు.
విఱుగు	విఱుచు.	చినుఁగు	చించు, చింపు.
చూచు	చూపు.	తెగు	త్రెంచు, త్రెంపు.
నేరుచు	నేరుపు.	తిరుగు	త్రిప్పు.
మేయు	మేపు.	చచ్చు	చంపు.
లేచు	లేపు.	నిలుచు	నిలువరించు, నిలుపు.
కలియు	కలుపు.	కొను	కొలుపు.
తడియు	తడుపు.	అడు	అరుచు, అడించు.
తెలియు	తెలుపు.	ఓడు	ఓరుచు, ఓడించు.
అగు	కావించు.	కూడు	కూరుచు, కూడించు.
వచ్చు	రావించు, రప్పించు.	చెడు	చెఱుచు, చెఱుపు.
నొచ్చు	నొంచు, నొప్పించు.	పడు	పఱుచు.
ఉండు	ఉనుచు, ఉంచు.	వెలువడు	వెలువరించు,
డిగు	డిగించు, డించు.		వెలువఱుచు, వెలి.

౧. ఇందుఁ గొన్నిక్రియలకుఁ బెక్కురూపంబులు కానఁబడు చున్నవి:—(మొగుడునకు) మొగుడుచు, మొగుచు, మోడుచు, మొగిడించు; (పోవునకు) పుచ్చు, పనుచు, పంచు, పనుపు; అనుచు, అనుపు, అంపు.

అవ్యయములు.

౧. లింగము, వచనము, పురుషము, విభక్తి వీనిని బొందకుండు పదములు అవ్యయములు.

౨. లాక్షణికములు, ప్రతిపదోక్తములు, అని యవ్యయములు రెండువిధములు గలవు. శాస్త్రముచేత నిష్పన్నములైనవి లాక్షణికములు. పుట్టినవి పుట్టినట్లుండునవి ప్రతిపదోక్తములు.

౩. క్రియాజన్యములు, మొదలగునవి లాక్షణికములైన యవ్యయములు. తక్కినవి ప్రతిపదోక్తములు.

౪. క్త్వార్థకము, వ్యతిరేకక్త్వార్థకము, తుమున్నాద్యర్థకము, శత్రర్థకము, అనంతర్యార్థకము, చేదాద్యర్థకము, క్రియలవలనఁ గలిగిన యవ్యయములు.

౫. అగుధాతువు తుమున్నాద్యర్థకరూపమగు "కాఁ" అనునది విశేషణములతోడఁ జేరి వానిని అవ్యయములఁ జేయును. అప్పుడు కవర్గముయొక్క దీర్ఘమునకు హ్రస్వము వైకల్పికముగా నగును. చక్కఁగఁ, చక్కఁగాఁ; ఫుల్లగఁ, ఫుల్లగాఁ.

౬. పదముల నొండొంటితోఁ గలుపుటకు ఉపయోగింపఁబడు పదములు సముచ్చయము లనఁబడును. సముచ్చయములు రెండు.— యు, ను. ఇవి ద్రుతాంతములు. ఉకారాంతములమీఁద నువర్ణకమును, మిగిలినవానిమీఁద యువర్ణకమును వచ్చును.— రాముఁడును సత్యయు హరియు ద్వారకకు వచ్చిరి.

ప్రతిపదోక్తములు.

అంత	అదిగో	అమ్మచెల్ల	అకట	ఇదిగో	ఉవ్వెత్తు
అఁట	అద్దిర	అయ్యారె	ఆహా	ఇంచుక	ఊరక
అకట	అనయము	అపుర	ఇఁక	ఇసీ	ఎంతయు
అక్కట	అమ్మకచెల్ల	ఆ!	ఇగో	ఉద్దవిడి	ఎట్టా

ఎత్తిలి ఓయి కాంబోలు తక్కయు [illegible] హా

ఎప్పటి ఓహో కావున తరమిడి [illegible] [illegible]

ఎల్ల కటకట [illegible] తర్వాత [illegible] [illegible]

ఏని కట్టా కోలె తేలా [illegible] [illegible]

ఏల కదు క్రమ్మఱ దనుక [illegible] [illegible]

ఒండె కద గ్రక్కున [illegible] మాటికి [illegible]

ఒకో కదా గ్రమ్మన నెట్టన మిక్కిలి [illegible]

ఒత్తిలి కనుక చీ పదంపడి మిన్నక [illegible]

ఓహో కరము చెంత పిదప వెండియు భోరన

ఓచెల్ల కాని చెల్లంబో పిమ్మట వెండి మొదలగునవి.

ఓటు కాంబట్టి చేసి బళి సవి

౧. ద్రుతప్రకృతికములు, కళలు అని పదము లన్నియు రెండు విధములు. ద్రుత మంతమందుఁగలవి ద్రుతప్రకృతికములు. ద్రుత మంతమందు రానివి కళలు.

౨. ద్రుతప్రకృతికములు—౧. ప్రథమ, కుఁ, యొక్క, కాక మిగిలినవిభక్తులు:—గిరినిన్, దొరనున్, వనములన్; నాచేతన్, నీచేన్, వానితోడన్, దానితోన్; మాకొఱకున్; మీవలనన్, తనకంటెన్; హరికిన్, మనకున్, శూరులలోపలన్, నగులలోన్; గృహమునందున్, స్వర్గమునన్. ౨. భూతతద్ధర్మార్థక ప్రథమపురుషైకవచనములు:—వచ్చెన్, వండున్, కొట్టెడున్, తినియెడిన్, ౩. ఉత్తమపురుషైకవచనములు:—వినుచున్నాను, కంటిన్, చేయంగలన్, నిలుతున్, అరిగెదన్, కనన్. ౪. ఆశీరాద్యర్థకములగు ఎడు, తవర్ణకములు:—దగ్గుఁడయ్యెడున్, మేలుకలుగుతన్, శుభంబగు

గాఁపుతఁ. ౫. శత్రర్థకము.—చనుచుఁ. ౬. తుమున్నాద్యర్థకము.—ఏగఁ. ౭. ఆనంతర్యార్థకము.—తోఁగుచుఁ. ౮. చేదాద్యర్థకము —వర్షించినఁ. ౯. సముచ్చయములు—హాగియుఁ, నేనునున్. ౧౦. తాను, నేను, మొదలగునవి.—తాఁజనిన, నేఁ జెప్పితి, వలెఁ, పోలెఁ, అయ్యున్. మొ.

౩. ద్రుతప్రకృతికములు కానివన్నియుఁ గళలు—రాముఁడు, వనము, వస్తువు, వారలు, బల్లిదునికయు, వారియొక్క, (విభక్తులు); చెప్పితివి, వచ్చుచున్నావు (మధ్యమపురుషక్రియలు); లేచిరి, వచ్చిరి, (రేఫాంతక్రియలు); కంటిమి, చేయుచున్నాము, (మాంత క్రియలు); చేసి, వినక, (క్త్వార్థకములు); చేయుచున్నాఁడు, చేయుచున్నది, కొట్టినవి, చేయఁగలదు, చేయఁగలఁడు, చేయఁగలరు, కొట్టఁడు, కొట్టదు, కొట్టవు, (వర్తమాన, భవిష్యత్, వ్యతిరేక, ప్రథమపురుషములు); ఇంచుక, బాపురె, ఔర, కటకట, అపుడు, ఇపుడు, ఎపుడు, ఏమి, ఎ, ఏ, ఆ, కదా, ఊరక. మొ (అవ్యయములు).

౪. వాక్యములతుదనుండు ద్రుతము వైకల్పికముగా లోపించును.—న్యాయమార్గంబున నడువవలయుఁ, నడువవలయు.

సమాసపదములు.

పెక్కుపదములుకూడి యొక్కపదమగునది సమాసం బనఁబడును.—నలుగడలు, పాలకడలిపట్టి, రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులు.

౧. సాంస్కృతికము, మిశ్రము, ఆచ్ఛికము, అని సమాసములు మూడువిధములు. సాంస్కృతికము, కేవలసంస్కృతపదములచేఁ గలిగినచో సిద్ధమనఁబడును.—తటాకోదకము; తత్సమపదములచేఁ గలిగినచో సాధ్యమనఁబడును—తటాకంబునుదకము. తత్సమముల

౧౦. వ్యధికరణము. — ౧. ద్వితీయాతత్పురుషము.—కృష్ణ శ్రితుఁడు, పడఁగదారి; ౨. తృతీయాతత్పురుషము.—మాసపూర్వుఁడు, నెలతక్కువవాఁడు; ౩. చతుర్థీతత్పురుషము.—యూపదారువు, దేవర మేలు; ౪. పంచమీతత్పురుషము.—చోరభయము, దొంగయలుకు; ౫. షష్ఠీతత్పురుషము.—లక్ష్మీవల్లభుఁడు, లచ్చిమగఁడు; ౬. సప్తమీ తత్పురుషము.— ఈశ్వరాధీనము, మాటనేర్పరి; ౭. నఞ్తత్పురుషము.— అజ్ఞానము.

౧౧. రెండుపదముల యర్థములును ప్రధానముగాఁ గలది ద్వంద్వసమాసము.—జననీజనకులు, తల్లిదండ్రులు.

౧౨. ఇతరపదార్థము ప్రధానముగాఁ గలది బహువ్రీహి సమాసము.—శీతకిరణుఁడు, చలివెలుఁగు.

౧౩. లుక్సమాసములు, అలుక్సమాసములు, అని సమాసము లెల్ల ద్వివిధములు. విభక్తిలోపించునది లుక్సమాసము.—వృక్షమూలము, చెట్టుమొదలు.

౧౪. సమాసమునందు విభక్తిలోపించును. లకారము లోపింపదు.—గుణములప్రోక.

౧౫. విభక్తి లోపింపని దలుక్సమాసము. — వనేచరుఁడు, నీతోడి చెలిమి.

౧౬. సమాసమందు, చేత, తోడ, వలన, వీనియంత్య అకారమునకు ఇకారమును, అందునకు తుదను అలి యనునాగమంబును నగును.—నాచేతిపోరు, నీతోడినెయ్యము. వానివలనితప్పు, నాయందలి దయ.

౧౭. సమాసములందంతట ద్రుతమునకు లోపము గలుగును. ఎల్లయంశములు; ఎల్లకాలము. తలఁద్రాలు మొదలగువానియం దీలోపము లేదు.—తలఁద్రాలు, నేనఁద్రాలు, ఊరఁబిచ్చుక.

పదసంధులు.

౧. పదము లొకటితో నొకటి చేరునప్పుడు కలుగు రూపభేదము సంధి యనఁబడును. అచ్సంధి, హల్సంధి, అని సంధి రెండు విధములు గలది.

అచ్సంధి.

౨. మొదటిపదము తుదియచ్చు లోపించి యచట రెండవపదము మొదలియచ్చు నిలుచుట అచ్సంధి యనఁబడును.—రాముఁడు+అతఁడు-రాముఁ డతఁడు.

3. దీర్ఘాచ్చులంతమునందుఁ గలపదములకును, ఇఁక మొదలగువానికిఁ దప్ప ద్రుతప్రకృతికములకును, తఱుచుగా సంధిరాదు. సంధి వచ్చునపుడు ద్రుతము లోపించును. కళాశబ్దములకు సంధి రానియెడల మొదటి యచ్చునకుఁ బరమందు యకారమాగమముగా వచ్చును.—మా+ఇల్లు=మాయిల్లు, చూడన్ +అయితి = చూడనయితి, నాకొఱకున్ +ఇచ్చె=నాకొఱకిచ్చె.

అకారము.

౪. అకారమునకు సంధి బహుళముగా వచ్చును.—మేన+అత్త=మేనత్త, మేనయత్త. బహుళమనుటవలన స్త్రీవాచకములు, సంబోధనాంతములు, తత్సమములు, మొదలయినవానికి సంధి రాదు.—నెలఁత +ఇచ్చెను=నెలఁతయిచ్చెను, రాముఁడ + ఇదిగో= రాముఁడ ఇదిగో, హంసయిది.

౫. కర్మధారయమునందు, కొన్నిశబ్దములకు ఆలుశబ్దము పరమగునప్పుడు తుదను రేఫాగమము వచ్చును.—పేద+ఆలు=పేదరాలు, గొడ్డు+ఆలు=గొడ్డురాలు. తత్సమంబుల తుది యత్వంబున కుత్వంబగును.—ధీర+ఆలు=ధీరురాలు.

ఇ కా ర ము.

౬. మధ్యమపురుషక్రియలయందు ఇకారమునకు సంధి నిత్యము.—ఏలితివి+అతని=ఏలితివతని, కొట్టితిరి+అప్పుడు = కొట్టితిరప్పుడు.

౭. ఏమి మొదలగు శబ్దముల ఇకారమునకును, ప్రథమోత్తమపురుషములయందలి ఇకారమునకును, సంధివికల్పకము*గావచ్చును.—ఏమి+అనెను=ఏమియనెను, ఏమనెను; వచ్చిరి+ఇప్పుడు=వచ్చిరియిప్పుడు, వచ్చిరిప్పుడు; వచ్చితిమి+అప్పుడు=వచ్చితిమి యప్పుడు, వచ్చితిమప్పుడు. ఏమి, మఱి, కిషష్ఠి, అది, అవి, ఇది, ఇవి, ఏది, ఏవి, ఇవి, ఏమి మొదలగునవి.

౮. తక్కినచోట్ల ఇకారమునకు సంధి రాదు.—వచ్చి+ఇచ్చెను=వచ్చియిచ్చెను; హరి+అతఁడు=హరియతఁడు.

ఉ కా ర ము.

౯. ఉకారమునకు సంధి నిత్యముగావచ్చును.—రాముఁడు+ఎక్కడ=రాముఁడెక్కడ.

౧౦. ద్రుతప్రకృతికము లగు ప్రథమేతరవిభక్తులయందును, క్త్వార్థక చువర్ణకమునందును గల ఉకారమునకు సంధి వైకల్పికముగా వచ్చును.—నన్నున్+అడిగెన్ = నన్నడిగెన్, నన్నునడిగెన్; మొ. చూచుచున్+ఉండెను=చూచుచుండెను, చూచుచునుండెను. నన్ను

* ఒకప్పుడు వచ్చి యొకప్పుడు రాకపోవుట వికల్పము.

నిన్ను, తన్ను, మమ్ము, మిమ్ము, తమ్ము లకు ద్వితీయాలోపమున సంధి లేదు.—నను నేలె, మిము నడిగె.

౧౧. కర్మధారయమునందు ఉకారమునకు అచ్చు పరంబగునపుడు పరమందు టకారమాగమముగా వచ్చును.—కఱకు+అమ్ము=కఱకుటమ్ము. కొన్నిచోట్ల నీయాగమము వైకల్పికము.—పేరు+ఉరము=పేరురము, పేరుటురము.

౧౨. ఉకారాంతతద్ధర్మార్థక విశేషణములకును, షష్ఠీసమాసమునందు ఉకారాంత ఋకారాంతపదములకును, అచ్చు పరమగునప్పుడు నకారమంతాగమముగా వచ్చును.—చేయు+అతఁడు=చేయునతఁడు, వచ్చెడు+ఆతఁడు=వచ్చెడునాతఁడు; మోము+అందము=మోమునందము, విధాతృ+ఆజ్ఞ=విధాతృనాజ్ఞ.

౧౩. వాక్యముల తుదనుండు ఉకారమునకు సంధిలేకుండుట యొకదోషముగాదు.—సర్వతీర్థాభిగమనంబు సర్వవేద సమధిగమము సత్యంబుతో సమముగావు ఎఱుఁగు మెల్లధర్మములకున్.

౧౪. అమ్రేడితమందును* ఏడు మొదలగుశబ్దములు పరములగునపుడును అన్నియచ్చులకు సంధి నిత్యముగా వచ్చును.—ఆహా+ఆహా=ఆహాహా; పీసె+ఏఁడు = పీసేఁడు; తాటి+ఆకు = తాటాకు.

హల్సంధి.

౧౫. ప్రథమమీఁది క, చ, ౘ, ట, త, ప, లకుఁ గ్రమముగా, గ, స, స, డ, ద, వ, లు, వికల్పముగా నగును.—వాఁడు+కొట్టె=వాఁడుగొట్టె, వాఁడుకొట్టె; అతఁడు+ౘేరె=అతఁడు సేరె, అతఁడు ౘేరె; ఇతఁడు+చనియె=ఇతఁడు సనియె, ఇతఁడు చనియె;

* అమ్రేడితమనఁగా రెండుమారు లుచ్చరింపఁబడుమాట.

వీఁడు+టక్కరి=వీఁడు డక్కరి, వీఁడు టక్కరి; ఆమె+తగవరి=ఆమె దగవరి, ఆమె తగవరి; అది+పలికె=అదివలికె, అదిపలికె.

౧౫. ద్వంద్వసమాసమునందు పదముమీఁది క, చ, ౘ, ట, త, ప, లకుఁ గ్రమముగా, గ, స, స, డ, ద, వ, లు నిత్యముగా నగును.—కూరగాయలు, కాలుసేతులు, టక్కుసొక్కులు, వంపు డొంపులు, అన్నదమ్ములు, ఊరువల్లెలు.

౧౬. తెలుఁగుశబ్దములమీఁది సాంస్కృతిక పరుషములకు గ, స, డ, ద, వ, లు రావు—అతఁడుచక్రి, వాఁడుకంసుఁడు. మొ.

౧౭. ద్రుతప్రకృతికములమీఁది, క, చ, ౘ, ట, త, ప, లకుఁ గ్రమముగా గ, జ, ౙ, డ, ద, బ, లు నిత్యముగానగును. అప్పుడా ద్రుతమునకు బిందువుగాని సంశ్లేషము*గాని స్వత్వము† గాని వచ్చును.—చూచెన్+కమలము=చూచెఁగమలము. చూచెం గమలము, చూచెగ్గమలము, చూచెనుగమలము; వచ్చెన్+చక్రి=వచ్చెఁజక్రి, వచ్చెంజక్రి, వచ్చెజ్జక్రి, వచ్చెనుజక్రి; ఏగెన్+చాన=ఏగెఁౙాన, ఏగెంౙాన, ఏగెౙ్ౙాన, ఏగెనుౙాన; పూనెన్+టక్కు=పూనెఁడక్కు, పూనెండక్కు, పూనెడ్డక్కు, పూనెనుడక్కు; విచ్చెన్+తమ్మి=విచ్చెఁదమ్మి, విచ్చెందమ్మి, విచ్చెద్దమ్మి, విచ్చెనుదమ్మి; పూచెన్+పద్మము=పూచెఁబద్మము, పూచెంబద్మము, పూచెబ్బద్మము, పూచెనుబద్మము.

౧౮. ద్రుతమునకు సరళవర్ణముగాని స్థిరవర్ణముగాని పరమగునప్పుడు లోపముగాని, సంశ్లేషముగాని, స్వత్వముగాని వచ్చును.—

---

* సంశ్లేషమనగా మీఁదిహల్లుతోఁ గూడుకొనుట.

† ద్రుతముయొక్క మొదలిరూపము స్వత్వమనఁబడును. అది నువర్ణకము.

వచ్చెఁ+గజము=వచ్చెగజము, వచ్చెగ్గజము, వచ్చెనుగజము; తెచ్చెఁ+ఖడ్గము=తెచ్చెఖడ్గము, తెచ్చెక్ఖడ్గము, తెచ్చెనుఖడ్గము.

౨౦. సమాసమందు ఉకారాంతములగు స్త్రీసమశబ్దములకును, (మువర్ణకమున కాదేశముగావచ్చు) పు, ంపు, వర్ణకములకును, పరుషసరళములు పరములగునప్పుడు ద్రుతము నాగమముగావచ్చును. అప్పుడు ద్రుతప్రకృతికముల కెట్లట్లు స్వత్వముదక్క తక్కినరూపములు వచ్చును.—చిగురు+కయిదువు = చిగురుఁగయిదువు, చిగురుంగయిదువు, చిగురున్గయిదువు; సరసపు+గుణము=సరసపున్గుణము. ఇచట ద్రుతమునకు లోపంబురాదు, ఈయాగమము తనవర్ణకము పరమగునప్పుడు అకారాంతవిశేషణములకును వచ్చును.—తెల్ల+తనము= తెల్లఁదనము, తెల్లందనము, తెల్లన్దనము.

౨౧. పడు మొదలైనవి పరమగునప్పుడు మువర్ణకమునకు లోపముగాని పూర్ణబిందువుగాని వికల్పముగావచ్చును. భయము+ పడు=భయపడు, భయంపడు. భయముపడు. పడు, పెట్టు, పట్టు, పఱుచు, ఇవి పడు మొదలైనవి.

౨౨. ప్రార్థనార్థక మధ్యమపురుష మువర్ణకమునకు హల్లు పరం బగునపుడు వైకల్పికముగా లోపము కలుగును.—చూడుము+ రాముని=చూడురాముని, చూడుమురాముని. చూడకుము+నన్ను= చూడకునన్ను, చూడకుమునన్ను.

౨౩. అను పరమగునపుడు విసర్గమునకు లోపము గలుగును.— త్వమేవగతిః+అనియె=త్వమేవగతియనియె.

౨౪. అనుకరణంబునఁ గడహల్లునకు ద్విత్వ మగును.— పాయాత్+అని=పాయాత్తని. అహమాదిశబ్దముల మకారమునకు ద్విత్వము వైకల్పికము.—దాసోహమ్+అనియె=దాసోహమ్మనియె. దాసోహమనియె.

౭౫. అనుకరణమందు ఉకారాంతనామములకు వుకారం బంతాగమం బగును. — ఇయంధేనుః + అనె = ఇయంధేనువనె.

పదపరిచ్ఛేదము సంపూర్ణము.

వాక్యపరిచ్ఛేదము.

౧. ఒక క్రియతో నన్వయించు పదసముదాయము వాక్యమనం బడును. (అనఁగా, కర్తృ కర్మ క్రియలకూడికచే సంపూర్ణమైనయర్థము గలుగు పదసమూహము వాక్యము, అని యర్థము.) — రాముఁడు రావణుని సంహరించెను. వాక్యములనుగూర్చి చెప్పునది వాక్య పరిచ్ఛేదము.

౨. సకర్మక ప్రయోగమునందు, (కర్త, కర్మము, క్రియ,) మూఁడును, అకర్మక ప్రయోగమునందు, (కర్త, క్రియ,) రెండును, వాక్యమునకు అవయవము లుండును.

ప్రయోగము.	కర్త.	కర్మము.	క్రియ.
సకర్మకము. అకర్మకము.	వాఁడు. వాఁడు.	సత్యమును.	పలుకుచున్నాఁడు. నవ్వెను.

3. క్రియ లేనివాక్యమును ఉండును. — వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁడు. (అయిన నిట్టిచోట్లఁ గ్రియ యధ్యాహారమై యుండును.)

౪. ప్రతి అవయవమునందును భాగము లనేకము లుండ వచ్చును. —

కర్త.	కర్మము.	క్రియ.
యోగ్యుఁడగు	పాపమూలమైన	ఎప్పుడును
పురుషుఁడు,	కల్లను	పలుకఁడు.

[తఱుచుగా విశేషణములును, వానితో నన్వయించు నవ్యయము లును, కర్తృకర్మలకును, అవ్యయాదులు క్రియలకును, అంగములై యుండును.]

౫. ఒక వాక్యమునందు విశేషణము, విశేష్యము, మొదలగు వానితోఁ దుల్యముగ నుండు వాక్యమునకు ఉపవాక్యమని పేరు: — ఎవఁడు మంచివాఁడుగా నుండునో వాఁడు గౌరవమును బడయును.

[పై వాక్యమునందు "ఎవఁడు మంచివాఁడుగా నుండును" "వాఁడు గౌరవమును బడయును" అను రెండువాక్యములు గలవు. వానిలో మొదటిది మంచి యనువిశేషణముతోఁ దుల్యము కావున నుపవాక్యము; రెండవది ప్రధానవాక్యము.]

౬. సమాపక క్రియతో నన్వయించు పదసముదాయము సంపూర్ణవాక్య మనియు, అసమాపకక్రియతో నన్వయించు పద సముదాయము అసంపూర్ణవాక్యమనియు, చెప్పఁబడును.

౭. సామాన్యవాక్యములు, సంశ్లిష్టవాక్యములు, ద్వంద్వవాక్య ములు, అని వాక్యములు మూఁడువిధములు.

౮. ఒక్కక్రియనుమాత్రము గలిగియుండు సంపూర్ణవాక్యము సామాన్యవాక్య మనఁబడును. — సూర్యుఁడుదయించెను.

౯. అసంపూర్ణవాక్యముతోఁ గాని, ఉపవాక్యముతోఁ గాని కూడియుండు సంపూర్ణవాక్యము సంశ్లిష్టవాక్య మనఁబడును.—సూర్యుఁ

మనదయించి సత్యములు విశ్వసించెను; ప్రపంచము నెవఁడు సృజియించెనో మూర్ఖుఁ డెఱుఁగఁడు.

౧౦. సముచ్చయార్థకముచేఁ గలుపఁబడిన రెండుమూఁడు సంపూర్ణవాక్యములు గలవాక్యము సంధ్యవాక్య మనఁబడును.— వాఁడు సత్యమునే పలికెనుగాని జను లాతనిమాటలను విశ్వసించినవారు కారు. దీనినే మహావాక్య మందురు.

౧౧. వాక్యమునందలి పదములకుఁ గలపరస్పరసంబంధము అన్వయ మనఁబడును. సమానాధికరణాన్వయము, వ్యధికరణాన్వయము, అని యన్వయము ద్వివిధము.

౧౨. పదములకు లింగ, వచన, విభక్తి, పురుషములయం దైకమత్యము గల యన్వయము సమానాధికరణాన్వయము; అట్టి యైకమత్యము లేనిది వ్యధికరణాన్వయము.

సూత్రములు.

విశేష్యము.

౧. "యొక్క" తప్ప విభక్తులన్నియుఁ గ్రియలతో నన్వయించును.— రాముఁడు సీతతోఁ గొలువుండెను.

౨. సంబోధన ప్రథమ తక్క ప్రతిప్రథమయు నొకక్రియను బొందియుండును.— రాముఁడు వచ్చెను. (ఇచట "రాముఁడు" అనునది "వచ్చెను" అను క్రియను బొందును.) ఈప్రథమయే కర్త యనఁబడును. ఒకానొకప్పుడు క్రియాపదము లోపించియు నుండవచ్చును— వాఁడు యోగ్యుఁడు (గానున్నాఁడు).

౩. ప్రతి క్రియయొక్క కర్మమును ద్వితీయావిభక్తియం దుండవలయును.— రాముఁడు రావణునిఁ జంపెను. [ఇచట "చంపెను"

అను క్రియకుఁ గర్మము కావున "రావణుని" అనునది ద్వితీయా విభక్తిగా నున్నది.]

౪. అచేతన వాచకము కర్మమైనప్పు డది నైకల్పికముగాఁ బ్రథమ యగును. రాముఁడు రథ మెక్కెను; రాముఁడు రథము నెక్కెను.

౫. కర్మార్థక ప్రయోగమునఁ గర్తకు చేత వర్ణకము వచ్చును.—రామునిచేత రావణుఁడు చంపఁబడియెను. కరణార్థమందును, హేత్వర్థమందును, చేత, చేవర్ణకములును, సహాయార్థమందును, తుల్యార్థకమందును, తోడ, లో వర్ణకములును వచ్చును.—గొడ్డలిచేతఁ జెట్టునరకెను. (కరణార్థము); విద్యచేఁ గీర్తి కలుగును (హేత్వర్థకము); రాజు సేనలతోడ వచ్చె (సహాయార్థకము); వికటి వాఁడు స్త్రీతో సమానుఁడు (తుల్యార్థకము).

౬. సంప్రదానమున కొఱకు వర్ణకము వచ్చును.—జనకుఁడు రామునికొఱకు సీతనిచ్చెను. ఇచట షష్ఠియు నగు.—జనకుఁడు రామునికి సీతనిచ్చె.

౭. అపాదానార్థమున వలన వర్ణకమును, నిర్ధారణార్థకమున కంటె వర్ణకమును, వచ్చును.—చెట్టువలన ఫలము పడెను; అపకీర్తి కంటె చావుమంచిది.

౮. సంబంధార్థకమున యొక్క వర్ణకంబును, నిర్ధారణార్థకమున లోపల, లో, వర్ణకములును వచ్చును.—విప్రునియొక్క గృహము; బాలురలో సోమరి చెడిపోవును.

౯. అధికరణార్థమున అందు, న, వర్ణకములు వచ్చును.—బీదలయందు దయయుండవలయును, పాత్రమున నీరున్నది.

వి శే ష ణ ము.

౧౦. విశేషణములు విశేష్యములతోడను, సర్వనామముల తోడను, అన్వయించును. — మంచిరాముఁడు.

౧౧. విశేషణములు వానివిశేష్యములతోడ సమానములగు లింగ విభక్తి వచనములఁ గలిగి యుండవలయును. — రాముఁడు యోగ్యుఁడు; సీత యోగ్యురాలు; పాటుపడుట యోగ్యము; వారు యోగ్యులు; యోగ్యుల బాలుర మెచ్చుకొందురు.

౧౨. షష్ఠ్యంత విశేషణములకు వికల్పముగాఁ బ్రథమ వచ్చును. — గుణాభిరాముఁడు రామునకు వందనము చేసెద; గుణాభి రామునకు రామునకు వందనము చేసెద.

౧౩. స్త్రీసమము లగుగాని, ముపర్ణాంతములగుగాని విశేషణ ముల బహువచనమునకు వైకల్పికముగా నేకవచనం బగును. — పెక్కులు మాటలేల? పెక్కుమాటలేల? వానిచర్యలు చిత్రముగాఁ నున్నవి; వానిచర్యలు చిత్రములుగా నున్నవి.

౧౪. అగుధాతువువలనఁ బుట్టిన విశేషణములచే వ్యవధానము చేయఁబడినట్టి కాని, సముచ్చయములచేఁ గలుపఁ బడినట్టికాని విశే షణములకుఁ బ్రథమ వచ్చును.— శూరుఁ డగురామునిచే రావణుఁడు చంపబడెను; యోగ్యుఁడును ధీరుఁడునగు రామునికొఱకు జనకుఁడు కన్యనిచ్చెను.

౧౫. ఏకవచనమునందుండు రెండుమూఁడు విశేష్యముల విశే షణమునకు బహువచనంబగును. — పూజ్యులగు రాముఁడును గృష్ణు డును విచ్చేసిరి.

౧౬. ఒకానొకచోఁ బుంలింగ విశేషణములు కొన్ని నపుంసక సమములై యుండును.- అందమైన మనుష్యుఁడు, సుందరమైన పురుషుఁడు.

సర్వనామము.

౧౭. సర్వనామములు తాము చెందు విశేష్యములతోఁగాని సంబంధించు నితరసర్వనామములతోఁగాని సమానములగు లింగవచనములను గలిగి యుండవలయును.—ఆబాలుఁడు మంచివాఁడు; వాఁడు కల్లలాడఁడు. సీత మిగుల సుకుమారి; అయిన నామె వనవాసము చేసెను. మునులు కోపముగలవారు; కారణము లేక వారితరులను శపింతురు. ఎవఁడుధీరుఁడో వానిని బహుమానించెద. ఎవరుయోగ్యులో వారికి మేలుకలుగును. ఎవతె కష్టపడునో యామె సౌఖ్యమనుభవించును.

౧౮. వాక్యమునకు సహితము మారుగా సర్వనామము వాడఁబడును.—సత్రాజిత్తు కూఁతు శతధన్వున కీయకపోయెను. దానం జేసి వాఁడు సత్రాజిత్తు నంతంబు నొందించె.

క్రియ.

౧౯. ప్రతిక్రియయుఁ గర్తతో నన్వయించును.— వాఁడు నడచెను. సకర్మకక్రియలు కర్మలతోఁగూడ నన్వయించును.— వాఁడు గుఱ్ఱము నెక్కెను.

౨౦. కొన్నిక్రియలకుఁ గర్మములు రెండుండును. అట్టివానికి ద్వికర్మకములని పేరు.—నిన్నొక్కటి వేఁడెదను; వారు రిపుల నాపదఁ బెట్టిరి.

౨౧. జనులు కర్తలగునప్పుడు కర్త వైకల్పికముగా లోపించును:—వానకురియు ననిచెప్పుదురు.

౨౨. ప్రతిక్రియయు, దనకర్తతోడ సమానమైన లింగపురుష వచనములను గలిగియుండవలయును:—నేను కొట్టుచున్నాను; మేము కొట్టుచున్నాము; నీవు కొట్టుచున్నావు; మీరు కొట్టితిరి; వారు కొట్టిరి; వాఁడు కొట్టఁడు; ఆమె కొట్టదు.

౧౭. సముచ్చయములచే నొకటిగాఁ జేర్పబడిన కర్తల క్రియ బహువచనమునం దుండవలయును:— రాముఁడును హరియు వచ్చిరి.

౧౮. ఏని, ఐనను, కాని మొదలగు వికల్పార్థముల తోడఁ గూడిన కర్తల క్రియ యేకవచనం బగును.— తండ్రియేని కొడుకేని వచ్చును. మధ్యమోత్తమ పురుషములతోఁ గూడినచో బహువచనమే వచ్చును:— రాముఁడైనను నీవైనను మడియుదురు; నేనుగాని వాలి గాని జయింతుము.

౧౯. అనేక సమానపదార్థములు కర్తలగునపుడు క్రియ కడ కర్తకుం దగియుండును:—గుఱ్ఱమును రౌతును వచ్చిరి. రౌతును గుఱ్ఱమును వచ్చెను.

౧౬. తానుశబ్దముతోఁ గూడినపుడు కర్తలు పెక్కులయ్యును క్రియ యేకవచనమునందే యుండును:—రాముఁడు తాను లక్ష్మణుఁడును సీతయు రథ మెక్కెను.

౧౭. ప్రథమ మధ్యమపురుషములు కర్తలగునపుడు మధ్యమ పురుషముతోడను, మధ్యమోత్తమ పురుషములు కాని ప్రథమ మధ్యమోత్తమ పురుషములు మూఁడును గాని కర్తలగునపు డుత్తమపురుషముతోడను, క్రియ సంబంధించి యుండవలయును—వాఁడును నీవును వచ్చితిరి; నీవును నేనును వచ్చితిమి; వాఁడును నేనును వచ్చితిమి; వాఁడును నీవును నేనును వచ్చితిమి.

౧౫. వాక్యము కర్తయగునపుడు క్రియ యేకవచనమునం దుండును.— [illegible] ఎట్లుద్భవించునో తెలియదు.

౧౪. పూజార్థమునఁ గర్తలకట్ల క్రియలకును ఏకవచనము బహువచన మగును.— మదీయగురు లిప్పుడ చనుదెంతురు. (మదీయ గురు లిప్పుడ చనుదెంచునని యర్థము.)

౩౦. వాక్యములలోని రెండవ వ్యతిరేక క్రియ యొక్క భావక్రియతోడ సమానములగును.—వాఁడు కొట్టకపోలేదు. (=వాఁడుకొట్టెను)

౩౧. అనేక క్రియ లేకకర్తతో నన్వయించునప్పుడు కడ క్రియ తప్ప మిగిలినవి క్త్వార్థకములుగా నుండును.—రాముఁడు కపిసేనలను గూడి, వారధిదాఁటి, లంకఁజొచ్చి, రావణుని సంహరించెను.

౩౨. ఏకకాలమందలి వ్యాపారములను దెలుపు క్రియలనేకము భిన్నములైన కర్తలతో నన్వయించినఁ గడదానికిఁ దక్క మిగిలిన వానికి తుమున్నర్థక రూపము వచ్చును.—చిలుకలు కూయఁ, దుమ్మెదలు మ్రోయఁ, గోయిలలు రొద సేయఁ, మరుఁడు వెడలెను.

అవ్యయము.

౩౩. అవ్యయములు క్రియలతోడను, విశేషణములతోడను, ఇతరావ్యయములతోడను, అన్వయించును:—వాఁడు మిక్కిలి నడచును; వాడు మిక్కిలి మంచివాఁడు; వాడుఁ మిక్కిలి చక్కఁగాఁ జదువును.

౩౪. సముచ్చయములచేత నొకటిగాఁ జేర్పఁబడిన విశేష్యములును సర్వనామములును ఒక్కవిభక్తి కలవిగా నుండవలయును:—హరియును రాముఁడును వచ్చిరి; శివునియొక్కయుఁ గేశవునియొక్కయు గుణములను శేషుఁడును వర్ణింపఁజాలఁడు.

౩౫. కొన్నిపదములఁ దక్క వాక్యమునం దన్నిపదములను మనస్సు వచ్చినచోటం బ్రయోగింపవచ్చును.—ఉపాధ్యాయుఁడు బాలురను గఠినముగాఁ గొట్టెను; బాలుర నుపాధ్యాయుఁడు కఠినముగాఁ గొట్టెను. కఠినముగా బాలుర నుపాధ్యాయుఁడు గొట్టెను; కఠినముగా నుపాధ్యాయుఁడు బాలురను గొట్టెను. మొదలగునవి.

వాక్యపరిచ్ఛేదము సంపూర్ణము.

శబ్దాతిదేశము.

ఒకవాక్యమునందలి పదముల సంబంధ నిరూపణము చేయు విధము శబ్దాతిదేశ మనఁబడును.

(వాక్యము.)

"ఒక మంచిబాలుఁడు బడికిఁజని పాఠములను మిక్కిలి క్రమముగాఁ జదివెను; కాఁబట్టి వానికి బహుమతి దొరకెను."

ఒక—సంఖ్యార్థక విశేషణము, బాలుఁ డనువిశేష్యముతో నన్వయించును.

మంచి—గుణవిశేషణము, బాలుఁడు అను విశేష్యముతో నన్వయించును.

బాలుఁడు—విశేష్యము, మహదర్థకము, ఏకవచనము, ప్రథమా విభక్తి, చదివెను అను క్రియకుఁ గర్త.

బడికి—విశేష్యము, అమహదర్థకము, ఏకవచనము, షష్ఠీవిభక్తి, చని యను క్రియతో వ్యధికరణాన్వయముఁ జెందును.

చని—క్రియ, చనుధాతువు, అకర్మకము, అసమాపకము, క్త్వార్థకమైనయవ్యయము, బాలుఁ డనుకర్తతో నన్వయించును.

పాఠములను—విశేష్యము, అమహదర్థకము, బహువచనము, ద్వితీయా విభక్తి, చదివెనను క్రియకుఁ గర్మము.

మిక్కిలి—అవ్యయము, క్రమముగాఁ అను మఱియొక యవ్యయముతో నన్వయించును.

క్రమముగాన్—అవ్యయము, చదివెను అను క్రియతో నన్వయించును.

చదివెను—క్రియ, చదువుధాతువు, సకర్మకము, కర్త్రర్థక ప్రయోగము, సమాపకము, స్వార్థకము, భూతకాలము, ప్రథమ పురుషము, పుంలింగము, ఏకవచనము, బాలుఁడను కర్తతోడను పాఠముల నను కర్మముతోడను నన్వయించును.

వానికిఁ—పురుషబోధక సర్వనామము, ప్రథమపురుషము, సహాదర్థకము, ఏకవచనము, షష్ఠీవిభక్తి, బాలుఁ డను విశేష్యమునకు మాఱుగా నుపయోగింపఁబడినది.

బహుమతి—విశేష్యము, అసహాదర్థకము, ఏకవచనము, ప్రథమావిభక్తి, దొరకెనను క్రియకుఁ గర్త.

దొరకెను—క్రియ, దొరకుధాతువు, అకర్మకము, సమాపకము, స్వార్థకము, భూతకాలము, ప్రథమపురుషము, నపుంసక లింగము, ఏకవచనము, బహుమతి యనుకర్తతో నన్వయించును.

కావ్యపరిచ్ఛేదము.

౧. దోషరహితములును, అలంకార సహితములును, అగు వాక్యసమూహము కావ్య మనఁబడును. కావ్యములను గూర్చి చెప్పునది కావ్యపరిచ్ఛేదము.

౨. కావ్యదోషములు మూఁడువిధములు. ౧.-పదదోషములు,- అపశబ్దము, నిరర్థకము, అప్రజనము, శ్రుతికటువు, ఛందోభంగము, మొదలగునవి. ౨.— వాక్యదోషములు,- ప్రక్రమభంగము అధిక పదికము, పునరుక్తి, విసంధి, హీనోపమము, మొదలగునవి. ౩. — అర్థదోషములు,—వ్యర్థము, సంశయము, విరుద్ధము, నేయార్థము, క్లిష్ట గూఢార్థము, మొదలగునవి.

౩. అలంకారములు రెండు విధములు. — శబ్దాలంకారములు, అర్థాలంకారములు.

శ బ్దా లం కా ర ము లు.

౧. అనుప్రాసము.— మున్నుగొన్న వర్ణమునే పలుమాఱు నుడివిన, అనుప్రాస మగును:— అ క్కటకటపక్కి నిక్కంబ మన దిక్కు నకు వచ్చునే నొక్కముక్కుపోటునం జక్కడంచెద.

౨. యమకము.— పలుమాఱొక్కవిధమయినమాటల నర్థ భేదముగల వానిని బ్రయోగించిన, యమకమగును.—మనసైన మన సైనికనికాయంబులోఁ గాయంబు గాయంబు కానివాఁడు లేఁడయ్యె.

అర్థాలంకారములు.

౧. ఉపమ.—ఉపమానోపమేయములకుఁ జక్కని పోలిక గలిగినచో నుపమాలంకారము. ఉపమానము (అధిక గుణము కల చంద్రాదికము), ఉపమేయము (పోల్పఁ బడఁదగిన ముఖాదికము), సాధారణధర్మము (ఉపమానోపమేయములకు సామాన్యమైన కాంత్యాదికము), ఉపమావాచకము (పోలికను సూచించు 'వలె' మొదలగునవి), ఈనాలిగింటికి గ్రహణముగలిగినఁ బూర్ణోపమ.—ఎక్కడఁ జూచిన నప్సరస్సమన్వితంబును సుమనోవిరాజితంబును నయి కప్పురపు దీవి స్వర్గంబుంబోలెఁ జూడ్కికి వేడ్క గొలుపుచున్నది.

౨. ఉత్ప్రేక్ష.—ఉపమేయమునకుఁ గలిగిన యుపమాన ధర్మముంబట్టి, ఉపమేయము నుపమానముగా సంభావించుటయుత్ప్రేక్ష. ఇందు, వస్తువుకానిది వస్తువుగాను, హేతువుకానిది హేతువుగాను, ఫలముకానిది ఫలముగాను, తలఁపఁబడును.—అప్పు డప్పతంగకుల దారుణరణమరణంబుఁ దానును బతంగుండై కాసఁ జూడనోపక యాచాటునాసి చనియెనో యనఁ బ్రభాకరుండు ప్రభ యెడలి పడమటి కడలికడకు నడచి మఱుంగువడియె.

౩. రూపకము. — ఉపమేయముయొక్క ధర్మము ఉపమానమునం దారోపింపఁబడి హృదయరంజక మగునది రూపకము:—పుణ్యవశంబున నిప్పటి కాశకాదనాప మృత్యుదేవతవాతఁ బడక బ్రతికితిమి.

౪. స్వభావోక్తి.— సహృదయ హృదయంగమముగా నున్నది యున్నట్టుగా జెప్పుట స్వభావోక్తి:— యాతాయాతగజవ్రాత పద

తలాఘాతంబులం జదిసి సమసిన శకటవిసరంబుల నాలోకించి, శకటేంద్రునిమంత్రి బెగ్గలం బగ్గలింప రోఁజుచుం బాఱుతెంచి నిజాధీశ్వరునిం గాంచి వినయవినమితోత్తమాంగుండై నమస్కరించి తమవారిం బాటిల్లిన ముప్పు చెప్పంబోయి డగ్గుత్తికవడి కొంతవడి నోరురాక యూరకుండి యెట్టకేలకు నెట్టంగు తెచ్చుకొని యిట్లనియె.

౫. అతిశయోక్తి — ఉన్నదానికంటె నెక్కుడుగాఁ జెప్పుట యతిశయోక్తి. — మరాళకులాధ్యక్షుండు నిజవళితపక్ష విక్షేపణ జాత వాతవేగసముద్ధూత పాంసుజాతంబు భూనభోంతరాళంబుం దిరోహించి యంతరిక్షం బలక్షితంబుగాఁ జేయఁ జనుదెంచె.

౬. అర్థాంతరన్యాసము. — ఒకవిషయమును జెప్పి, దానిని సమర్థించుటకు విశేషముగాఁగాని సామాన్యముగాఁగాని వేఱొకవిషయమును జెప్పుట యర్థాంతరన్యాసము. – ఇనుమునుగూడిన వేడివేల్పునకు సమ్మెటపెట్లబ్బెను; హీనునిఁగూడిన మాననీయునకు లాఘవంబు గలుగునుగదా.

౭. శ్లేషము. — అనేకార్థములుగల పదములఁగూర్చి చెప్పుట శ్లేషము. — ఆ పరమ హంసావతంసుం డాశల జయించి నైజతేజం బెల్లకడల వెలుంగ నొక్కనాఁడు నిజాప్తద్విజనికరపరివేష్టితుండై రాజయోగంబు మెఱయఁ బుండరీకాసనంబున సుఖాసీనుండై నిండుకొలువుండె.

౪. పద్యకావ్యము, గద్యకావ్యము, అని కావ్యము ద్వివిధము.

పద్యకావ్యము.

౧. ప్రతి పద్యమునకు నాలుగుపాదము లుండును. అనేక గణములుచేరి పాదమగును. గురులఘువుల చేరికచే గణము లేర్పడును.

౨. గురువులు:— దీర్ఘాక్షరములును, పూర్ణబిందువు, విసర్గము, పొల్లుహల్లు, వీనిని గూడిన వర్ణములును, సంయుక్తాక్షరమునకు ముం దూఁదిపలుకు వర్ణములును, గురువులు. గ, ఇది గురువునకుసంజ్ఞ.

౩. లఘువులు:—తక్కినవి లఘువులు. ।, ఇది లఘువునకు సంజ్ఞ.

U ఇట్లు బాలచంద్రునివిధమున వ్రాసిన గురువనియు, ।, ఇట్లు నిడుపుగీఁత లాగున వ్రాసిన లఘువనియు, గ్రహింపవలెను.

U । । U U । । U । U । । U U ।

[రా ముఁ డు సిం హా స న మె క్కి న్యా య ము గఁ భూ మి

U U । । । । U । । । U U । ।

పా లిం చి ప్ర జ ల దుః ఖ ము లం బోఁ గొ ట్టె ను.]

౪. నిసర్గగణములు, ఉపగణములు, అని గణములు రెండు విధములు.

౫. నిసర్గగణములు—ఇవి మూఁడేసి యక్షరములవలనఁ గలుగును. అందు, మూఁడుగురువులు మగణము, ఆదిగురువు భగణము, మధ్యగురువు జగణము, అంత్యగురువు సగణము, మూఁడులఘువులు నగణము, ఆదిలఘువు యగణము, మధ్యలఘువు రగణము, అంత్యలఘువు తగణము:—

U U U
శ్రీ రా మా, మగణము.

U । ।
నీ క డ, భగణము.

। U ।
వ రం బు, జగణము.

। । U
గ డు రన్, సగణము.

। । ।
మె లఁ గు, నగణము.

। U U
మ హా త్ముల్, యగణము.

U । U
సౌ ఖ్య మున్, రగణము.

U U ।
వై కొం ద్రు, తగణము

౬. ఉపగణములు:—సూర్యగణములు, ఇంద్రగణములు, ఉపగణములలో ముఖ్యములు. సూర్యగణములు రెండు; ఇంద్రగణములారు:—

౧. సూర్యగణములు.

| | |

సు ఖ ము, నగణము.

∪ |

పొం దు. గలము.

ఇందు గలమును హగణ మనియు వాడుదురు. ఈలాగుననే లగమునకు వగణమని పేరు.

౨. ఇంద్రగణములు.

| | | |

న ర స ఖు, నలము.

| | | ∪

గు ణ ము లగా. నగము.

| | ∪ |

స లు మా లు, సలము.

∪ | |

మా ను లు, భగణము.

∪ | ∪

ప్రే మ తో, రగణము.

∪ ∪ |

వ ర్ణిం త్రు, తగణము.

౭. యతిప్రాసములు:—పద్యపాదము మొదటివర్ణము యతి; రెండవవర్ణము ప్రాసము. యతి ప్రతిపాదమునకు వేఱువేఱుగానుండును; ప్రాసము పాదములకెల్ల నొకటిగా నుండును. ఆయాపాదములందుండు మొదటివర్ణముతో మైత్రిగలవర్ణ ముండుచోటు యతిస్థానమనఁబడును.

౮. యతి:—యతికి స్వరము ప్రధానము. అచ్చులలో, అ, ఆ, ఐ, ఔ లును; ఇ, ఈ, ఋ, ౠ, ఎ, ఏ, లును; ఉ, ఊ, ఒ, ఓ లును,

తనలోఁదాము మిత్రములు. హల్లులలో, క, ఖ, గ, ఘ, లును; చ, చ, ఛ, జ, జ, ఝ, శ, ష, స, లును; ట, ఠ, డ, ఢ, లును; త, థ, ద, ధ, లును; ప, ఫ, బ, భ, వ, లును; య, హ, లును; తనలో దాము మిత్రములు. ఈవ్యంజనములును స్వరమైత్రిఁ జెందియే యొండొంటికిం బనికివచ్చును.

౯. ప్రాసము:— ప్రాసమునకు వ్యంజనమైత్రి ముఖ్యము. కాఁబట్టి యేయచ్చుతోఁగూడినను బనికివచ్చును. ఒకపాదమున సంయుక్తాక్షరమున్న నన్నిపాదముల నాసంయుక్తాక్షరమే యుండవలయును. ప్రాసాక్షరములకు ముందువర్ణములు సర్వత్ర గురువులుగా నైనను, లఘువులుగానైనను, ఉండవలయును.

౧౦. పద్యములు:—వృత్తములు, జాతులు, ఉపజాతులు, అని పద్యములు మూఁడువిధములు.

౧. వృత్తములు.

౧. ఉత్పలమాల:—భ, ర, న, భ, భ, ర, వ, గణములును, పదియవయక్షరము యతియును గలనాలుగుపాదములుగలది యుత్పలమాల:—

"కొండని వేడ్కతోఁ బసిఁడి ♦ కొండ ధనార్థులకెల్లఁ బంచి యా
ఖండలు దాసధారకుఁ బ ♦ యోనిధులెల్ల వ్యయింపలేమి యా
రెం డపకీర్తులం దల ధ ♦ రించినవాఁడు ప్రధానశీలుఁ డా
తం డిరువాగుగా ముడికిఁ ♦ దార్చినచెంద్రుకల న్నిమంబునన్."

౨. చంపకమాల:— న, జ, భ, జ, జ, ర, గణములును, పదునొకండవయక్షరము యతియును గల నాలుగు పాదములఁ గలది చంపకమాల:—

"చెలువము నెల్లఁ బ్రోవుగను ♦ జేసి ప్రవీణత సంబుజంబులన్
నలువ సృజింప నేలవి క ♦ నద్యుతిహీనము లౌటఁ బ్రసన్నయ్యం
గలువలచేనిఁ జేసినఁ బ ♦ గ ల్గుచిహీనముఁ జతంబు నౌటఁగా
కలికి మొగంబు చేవగలు ♦ కాంతిఁ దనర్చఁగఁ జేసె నిమ్మహిన్."

౩. మత్తేభవిక్రీడితము:—స, భ, ర, న, మ, య, వ, గణములును, పదునాలవయక్షరము యతియును గల నాల్గుపాదములఁ గలది మత్తేభవిక్రీడితము:—

"సతియూరుద్యుతిఁ జెందఁ బూని నిజదు ♦ శ్చర్మాపనోదక్రియా
రతిఁ బాధోలవపూరితోదరములై ♦ రంభేభహస్తంబు లు
న్నతతజిన్ వీడె మరుద్విభూతిఁ గదళిం ♦ ద్వర్గోష వాంచంచలో
ద్ధతశుండాతతిఁ బాయదయ్యె నదెపో ♦ తద్వైరమూలం బిలన్."

౪. శార్దూలవిక్రీడితము:—మ, స, జ, స, త, త, గ, గణములును, పదమూడవ యక్షరము యతియును గల నాలుగుపాదములఁ గలది శార్దూలము.—

"పున్నాగంబుల గెల్చు బాహుగమనం ♦ బు న్నాభికావర్తముం
బున్నాగంబుల గెల్చు నీలరుచులం ♦ బొల్పారు రోమాళియుం
బున్నాగంబుల గెల్చు నవ్వికసితాం ♦ భోజాక్షి ప్రాప్తైనచోఁ
బున్నాగంబులగెల్చు కేమియరుదా ♦ పుష్పాస్త్రుఁడూహింపఁగన్."

౫. మత్తకోకిల:— ర, స, జ, జ, భ, ర, గణములును, పదునొకండవయక్షరము యతియును గలది మత్తకోకిల:—

"పుత్రి యట్లగునమ్మ శోకము ♦ బొంది కుందుచునున్న నీ
గాత్ర మొండొకకీడు పాటిలఁ ♦ గందుఁ గొందుతనూభవుల్
పుత్రవర్గము చన్నచో నెద ♦ భూరిశోకముఁ బొందరే
పౌత్రహీనతఁ బడ్డ కుంతికి ♦ బాయ నేర్చున నెవ్వగల్."

౬. మాలిని:—న, న, మ, య, య, గణములును తొమ్మిదవ యక్షరము యతియును గలది మాలిని:—

"కథితశుభచరిత్రా ♦ గ్రాపకవ్యాకళత్రా
మథితవిమతగోత్రా ♦ [illegible]సంస్తోత్రపాత్రా
ప్రథనదితిజజైత్రా ♦ భక్తచిత్తాబ్జమిత్రా
పృథులధవళగాత్రా ♦ శీకరోగ్రాగ్నినేత్రా.

౨. జాతులు.

౧. కందము:—కందమునకుఁ బ్రథమ తృతీయ పాదముల మూఁడేసిగణములును, ద్వితీయచతుర్థపాదముల నయిదేసిగణములును, ఉండును. గగము, నలము, భ, జ, స, గణములువచ్చును. వీనిలో బేసిని జగణము రాదు. ద్వితీయచతుర్థపాదముల మూఁడవ గణము నల జగణములలో నొకటిగాను, నాలుగవగణము మొదటియక్షరము యతిగాను, కడపటియక్షరము గురువుగాను, ఉండవలయును:—

"అకలుష నీలిమ నాళి
న్యకచమునకు నోడి పాఱి ♦ నవిన్నై తేఁటుల్
మకరందార్థము తలఁచుచు
వికచము లగుపుష్పములకె ♦ వెదకుచు నేగున్."

౨. ఉత్సాహ:—ఏడుసూర్యగణములు, ఒకగురువు, ఐదవ గణము మొదటి యక్షరము యతియు, కలది యుత్సాహ:—

"తనయుఁ గాచుపనికిఁ బూని ♦ ధర్మపుత్రవాయుసం
దనులఁ గవలఁ జేయఁగలుగు ♦ దండిమగలు సేనలం
గొని వడిం గడంగ నరకు ♦ గొనక నిలిచి యొక్కఁడుం
బనఁగి యాఁగె సైంధవుండు ♦ బిరుదు దక్షుఁడుం గదే."

3. ఉపజాతులు.

౧. తేటగీతము.—సూర్యగణ మొకటి, ఇంద్రగణములు రెండు, సూర్యగణములు రెండు, నాలుగవగణము మొదటియక్షరముయతియు, కలది తేటగీతము.—

"నీవు చదివింతు వనుచు న ♦ న్ని యును విడిచి
బిచ్చ మెత్తంగ రాదుగా ♦ బేలతవసి
గడవ నాడకు చాలు నీ ♦ గొడవ యేల
వెజ్జుతన మేల యని మది ♦ లజ్జ వొడమి."

౨. ఆటవెలఁది.—మొదటిపాదమునకు మూడవపాదమునకు మూడుసూర్యగణములు, రెండింద్రగణములును, రెండవపాదమునకు నాలవపాదమునకు అయిదుసూర్యగణములును, ప్రతిపాదమున నాలవ గణము మొదటియక్షరము యతియును, కలది యాటవెలఁది యను గీతము.—

"అందుఁ బ్రమథముఖ్యు ♦ లందఱుఁ గ్రందుగాఁ
దఱిసి తమయనుంగు ♦ తెఱవపిండుఁ
గూర్చుకొని మనోజ ♦ కోలాహలస్ఫూర్తి
యలర నోలి నోల ♦ లాడు చుండ."

౩. సీసము.—సీసమునకుఁ బ్రతిపాదమున రెండుభాగము లుండును. అందు మొదటిభాగమున నాలుగు ఇంద్రగణములును, రెండవభాగమున రెండింద్రగణములు రెండుసూర్యగణములును, ప్రతిభాగపు మూడవగణము మొదటియక్షరము యతియును, అయి యుండవలయును. నాలుగుపాదములతుద నొకగీతముఁ జేర్పవలయును.

"వా తెఱ తొంటికై ♦ వడిమాటలాడదు,
కుటిలవృత్తి వహించెఁ ♦ గుంతలంబు

లక్ష్ములు సిరులురా ♦ పరమాత్ముఁ గనుఁగొన,
సాధించె బోసుగాసు ♦ యాసనంబు
చనుగొమలెన్నగఁ దున ♦ కుచము లిక్కఁగడకొత్తె,
బాణసానములెట్లు ♦ నాయు నోదుఁగ
సారకు మధ్యంబు ♦ దారిద్ర్యములె చెప్ప,
రాచప్రర్వకీలు లోఁగు ♦ జొచ్చెమును
వట్టిగాంభీర్య మొక్కఁడు ♦ పెట్టుకొనియె
నాభి నానాఁటికేగతి ♦ నాఁటిపొందు
చవుక యయినట్టి యిచ్చోటఁ ♦ జనదు నిలువ
ననుచు జాఱినకరణి బా ♦ ల్యంబు జాఱె"

(సీసమునకు ప్రాసమక్కఱలేదు. యతికిమాఱుగాఁ ప్రాసముండవచ్చును.)

గద్యకావ్యములు.

౧. పద్యకావ్యముకానిది గద్యకావ్యము. దీనినే వచనకావ్య మందురు:—

ఆశ్రయించినను ఫలచ్ఛాయాసమన్వితం బగుమహావృక్షమునే యాశ్రయింపవలెను. ఒకవేళ దైవికంబుగ ఫలంబులు లభింపక పోయినను, ననివార్యం బగు దానినీడ నేడు మాపనోపును? సింహ ప్రసాదంబున నజంబును వనంబున నిర్భయంబుగఁ జరియించుటఁ గానమే? అట్లు ప్రబలులం జేరిన లాఘవాస్పదులకును గౌరవంబబ్బును; ద్వేష్యులును సర్వజగన్మాన్యు లగుదురు. ఇఁక నార్యులు ప్రశంసనీయు లగుదురని యుగ్గడింప నేల? ఎప్పుడును హీనుని మాత్రము చేర రాదు. చేరినన్ మును గలగౌరవము నయితము పోవును. శౌండిని కరంబుననున్న పాలముంతనేని కల్లుముంతయే యందురు.

విరతులు.

౧. చక్కఁగా నర్థమగుటకు భాషించునప్పుడు కాని పఠించునప్పుడు గాని వాక్యాదులయంశమందు యుక్తకాలము వఱకును నూరకుంట విరతి యనఁబడును, సులభముగా నన్వయించుకొనుటకు గ్రంథమును వాక్యములఁగాను వాక్యాంశములఁగాను విభజించుటకయి యట్టి వివిధ విరతులను దెలుపుసంజ్ఞలు (గుఱుతులు) వాడఁబడును.

సంజ్ఞలు.

, వాక్యాంశబిందువు. అన్వయమునందు సమీపసంబంధమును గలిగియు నించుక విరతి నపేక్షించువాక్యాంశములతుద నీగుఱుతు వాడఁబడును.— సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు, నక్షత్రములు, ఆకాశము నలంకరించును. ఇది యేకమాత్రకాలపు విరతిని దెలుపును.

; అర్థబిందువు. మహావాక్యములోని ముఖ్యవాక్యములయంతమం దీగుఱుతు వచ్చును.—నీటియందు బెండ్లు తేలును; గాని గుండ్లు తేలవు. ఇది ద్విమాత్రకాలపువిరతిని దెలుపును.

: న్యూనబిందువు. దూరసంబంధముగల రెండు ప్రత్యేకవాక్యములనడుమ నీగుఱుతు వచ్చును.—లోకములో నాకంటెఁ బ్రాజ్ఞుఁడు లేఁడనుకోకు: ఒకరినిమించినవారొకరుండనే యుందురు. ఇది మూఁడుమాత్రలకాలపువిరతిని దెలుపును.

. బిందువు. భిన్నవాక్యముల యంతమునం దీగుఱుతు వచ్చును.—పాపమునకు భయపడుము, మనుష్యుల కోపమునకు భయపడకుము. ఇది నాలుగుమాత్రలకాలపువిరతిని దెలుపును.

౨. ఈవిరతులను దెలుపుగుఱుతులు గాక, అర్థానురాగములైన ధ్వన్యాదులను సూచించుగుఱుతులును, మఱికొన్ని పెఱగుఱుతులును, కలవు.

కును, అచ్చ తెనుంగుపదములకును గలుగునది మిశ్రమము.—తటాకంబు నీరు, చెఱువునుదకము. కేవలము తెలుఁగుపదములకుఁ గలుగునది యాచ్ఛికము.—చెఱువునీరు.

౩. అవ్యయీభావము, తత్పురుషము, ద్వంద్వము, బహువ్రీహి, అని సమాసములు నాలుగువిధములు.

౪. మొదటిపదము నర్థము ప్రధానముగాఁ గలది యవ్యయీభావము.—మధ్యేసముద్రము, మీఁగాలు, పెడతల.

౫. ఉత్తరపదము నర్థము ప్రధానముగాఁ గలది తత్పురుషము.—చోరభయము, దొంగయలజడి.

౬. సమానాధికరణము, వ్యధికరణము, అని తత్పురుషము ద్వివిధము. విశేష్య విశేషణముల సమాసము సమానాధికరణము; తక్కినది వ్యధికరణము.

౭. సమానాధికరణము.—సంఖ్యావాచకము పూర్వపదముగాఁ గలది ద్విగుసమాసము.—త్రిలోకి, ముల్లోకములు. ముజ్జగములు.

౮. సంఖ్యావాచకము కాని విశేషణమునకు విశేష్యముతోడి సమాసము కర్మధారయము.-సరసవచనము, సరసపుమాట, దంటమాట.

౯. ఇందు, ౧. ఉపమానము పూర్వపదముగాఁ గలది యుపమాన పూర్వపదసమాసము.—చంద్రసుందరము, చిగురుమోవి; ౨. ఉపమాన ముత్తరపదముగాఁ గలది యుపమానోత్తర పద సమాసము.—హస్తపద్మము, కేలుదమ్మి; ౩. అవధారణవాచకము పూర్వమందుఁ గలది యవధారణ పూర్వపదసమాసము.—నిశాకాంత, రేవెలఁది; ఇదియె రూపకసమాస మనఁబడును. ౪. నడిమి పదము లోపించినది మధ్యమపదలోపి సమాసము - ఛాయాద్రుమము, జవ్వాజిసెట్టి.